

ВАДИМ ЛЕСИЧ
НИКИФОР
ЗКРИНИЦІ

Wadym Lesytch

NIKIFOR OF KRYNICA

A Monograph in Ukrainian Language

Resume in English — on pages 69—71

SUČASNIST' 1971

Вадим Лесич

ВИБІР
КНИГО - КЛЮБУ

KNYHO - KLUB
SELECTION

НИКИФОР З КРИНИЦІ

Монографічний нарис

з 16 ілюстраціями

та

з резюме в англійській мові

«СУЧАСНІСТЬ» 1971

Всі права застережені за автором

Copyright 1971. All rights reserved. No part of this book may be reproduced without permission in writing from the author.

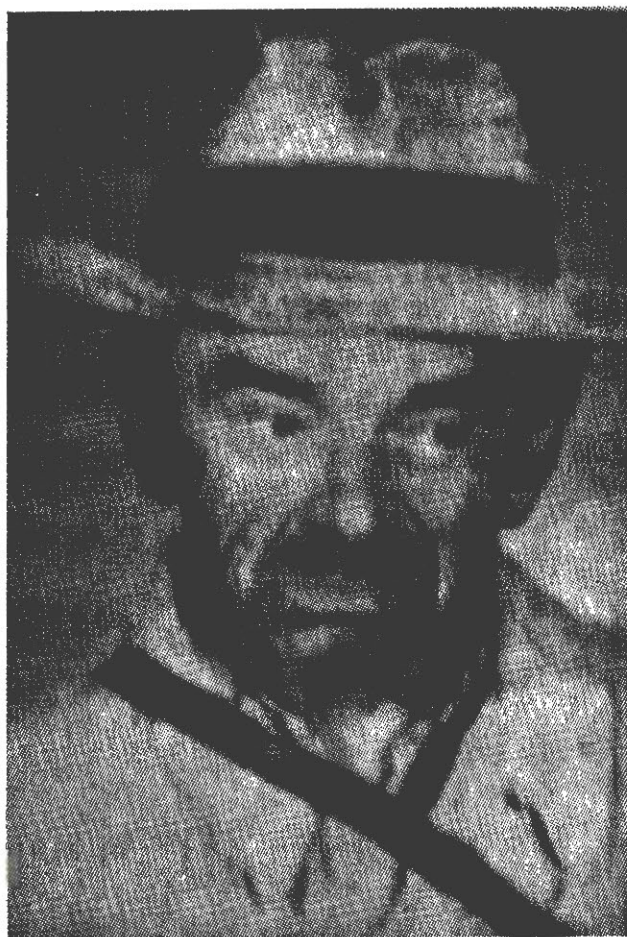
Druck: „Logos“ G.m.b.H., 8 München 19, Bothmerstr. 14.

Кілька тижнів після того, як я закінчив писати цю працю, напіла вістка, що в протитуберкульозній санаторії лемківської місцевости Фолюш біля Ясла (Польська Народна Республіка) 10 жовтня 1968 року Никифор помер.

Цією болючою вісткою починаємо тепер завершену раніше працю про цього справді небуденного майстра. Заслужена слава прийшла до нього щойно в останні роки його життя. І з цього погляду він, мабуть, щасливіший від багатьох інших мистців, хоч — як людина — належить, без сумніву, до найтрагічніших постатей. Також і як український син Лемківщини. Позбавлений фактично приватного життя, ограблений систематично від середини 1940-их років із своїх творів приватними і державними «опікунами», перетримуваний ними майже в повній ізоляції від близьких йому лемківських земляків, він ставав щодамі більше об'єктом повільного грабунку його національної та релігійної приналежності.

Працю про майстра з Криниці я віддаю до видання у незміненому вигляді, як була вона написана ще за його життя. Не сумніваюся, що його ім'я і його твори залишаться живими назавжди. Бо справжнє мистецтво і справжня поезія, що ними промовляє до нас Никифор, безсмертні.

АВТОР

*Никифор
(фотознятка кінця 1950-их років)*

НИКИФОРОВА ПЕРЕМОГА

Немає сьогодні у світі книжки чи довідника про наївне малярство (без огляду на мову видання та на час, який дана публікація охоплює), щоб не було хоча б згадки, а то й окремого розділу про маляра-самоука з Криниці — лемка Никифора. Появилось кілька книжок про нього і його творчість, багато спеціальних статей і ще більше рецензій на його численні виставки у різних країнах світу. Накручують фільми з його життя, створюють телевізійні сценарії і репортажі, постають літературні твори про нього, — а останньо вже можна знайти згадки про нього в загальних історіях мистецтва, а також і мистецтва всесвітнього. Цей вихід Никифора на міжнародну арену стається непомітно і безшумно, не так, як на початку цього сторіччя почав був входити за допомогою Аполлінера і Пікассо до історії світового мистецтва батько малярів-примітивістів, самоук Анрі Руссо — митник. Воно радше схоже своєю непомітністю та наче samozрозумілою послідовністю на визнання молодших французьких мистців-самоуків, як от городник Бошан, поштовий інспектор Вівен, заробітчанин та атлет Бамбуа, служниця Серафіна з Санліс, а пізніше таких, як італійський швець Орнеоре Метеллі, майже столітня Бабуня-Мозес та Моріс Гіршфілд із США і, врешті, вже зовсім недавно, таких, як швайцарець Дітріх і хорватський селянин Іван Генераліч.

Постать Никифора та його життя оповиті наче б легендою, а творчість його здобула не лише неймовірну популярність у колах знавців і смакунів мистецтва, але й у дослідників психології мистецтва та наче б новооб'явленої Никифором її особливої проблематики. Він здобув міжнародне визнання, як «наївний маляр» неповторного таланту, творчість якого — «чисте, надхненне мистецтво, що є безсумнівно най-

кращим у Польщі¹ і належить, мабуть, до найкращого у на-
ївному малярстві в усьому світі».²

Ця перемога Никифора, як й інших великих талантів з-поміж малярів-самоуків, може мати своє пояснення також великою мірою в тому вже неодноразово стверджуваному факті, що в добу метушливої мистецької порожнечі, бездуш-
но сухої геометризації схематизованих імітацій абстракціо-
нізму, та вульгаризаторської механічності «поп-» і «оп-артів» у пластичному мистецтві — людина тужить щиро, як ніколи досі, за справжньою безпосередністю, за поглибленою емоцією та казковістю міту (не істотне, чи ця казковість — особисто мітотворчого, дитячого, народно-фолкльорного чи якого іншо-
го типу), словом, тужить за такою мистецькою творчістю, що родиться в тривозі передчувань, у причинності снів, з гли-
бинних — назвімо це — археологічних надрів душі, з погра-
ниччя між сном і дійсністю, між небесним і земним. А такою є власне творчість Никифора. Незалежно від своєї самобут-
ньої стильовості, від неймовірної кольористичної повноти й соковитості, незалежно від свого монументалізму на май-
же мініатюрних розмірах картин.

Творчість Никифора виростає спонтанно з цих душев-
них надрів та погранич і є трагічною по суті ілюстрацією того, коли особисте нещастя людини стає благословенням для мистецтва. І що характеристичне для Никифора, що його творчість у формальному своєму вияві, переважно зовсім несвідомо для нього, висловлюється в дусі часу нашого сто-
річчя, відображаючи з своєрідною тонкістю в поодиноких розв'язках і підходах до малярської проблеми усі модерні течії нашої доби, як от експресіонізм, сюрреалізм, кубізм та абстракціонізм. І це в поєднанні з єдиною мистецькою «шко-
лою», яку засвоїв собі неписьменний, напівглухонімиий Ники-
фор — з ународненим давньоукраїнським церковним візан-

¹ Никифор живе на Лемківщині, у державних межах На-
родної Польщі.

² *Anatole Jakovsky, Peintres naïfs.* (Текст трьома мовами —
англійською, французькою, німецькою). Basilius Presse, Basel; Uni-
verse Books, New York, 1967, стор. 283.

тинізмом, збереженим в іконографії лемківських церков, що й були для Никифора єдиною «академією мистецтв» та водночас єдиними музеями, які він замолоду мав змогу оглядати та черпати з їх мальовничої божественности творче надхнення.

МІСТИФІКАЦІЇ І СПРОСТУВАННЯ

Не лише особа, а вже саме існування Никифора ставало з бігом часу наче б містерійним. Дрібний і миршавий, майже глухонімий нужденний жебрак, неписьменний і зацькований волоцюга, який малює на відпадках паперу незграбні дитячі малюнки і старається їх продати криницьким курортникам або вижебрати за них жменьку дрібних грошей, — є місцевим лемком і називає себе Никифором, а радше по-народному Нетифором. От і майже все, що було назовні видиме і загальновідоме. Та й, зрештою, до кінця другої світової війни майже ніхто цим не цікавився. А після неї — вигідно було це незнання продовжувати. Місцеві ж українці-лемки переселилися частково до радянської України, або польський уряд виселив їх більшістю на розпорошення на колишньому німецькому Помор'ї чи Шльонску, так що Лемківщина і лемки стали поволі поняттям радше історичним. Отже, й Никифора можна легше представляти у світі як національного безбатченка, який живе на терені польської держави та виставляється за кордоном Спілкою польських мистців пластиків чи польським міністерством культури. У цьому пляні навіть написана у дотичних розділах третя книжка Еллі й Анджея Банахів «Історія про Никифора»,³ хоч у попередніх своїх книжках д-р Банах, — до речі, головний ініціатор Никифорових виставок за кордоном та ентузіаст його творчости, — проявляє куди більше лояльності до правди у відношенні до Никифора і його лемківського по-

³ *Ella i Andrzej Banach, Historia o Nikiforze. Wydawnictwo Literackie, Kraków, 1966.* Див. також попередні кн.: *Andrzej Banach, Niki-for, mistrz z Krynicy. Wydawnictwo Literackie, Kraków, 1957; Andrzej Banach, Pamiątka z Krynicy. Wydawnictwo Literackie, Kraków, 1959.*

ходження, хоч і він слова «українець» чи «український» вперто і послідовно (як і велика більшість сучасних польських авторів у Польщі) уникає.

У більшій згоді з правдою з цього погляду, крім двох перших книжок А. Банаха, є блискучі статті: передвоєнна — маляра і критика Єжи Вольфа,⁴ і з 1967 року — доцента д-ра Єжи Занозінського⁵ в каталозі з ретроспективної виставки Никифора у Варшавській «Захенті». Такими є ще деякі статті Юліюша Кидринського у краківському «Пшекрою», знаменита стаття-вступ до каталогу спільної виставки «Ікони — Никифор — Новосільський», влаштованої 1959 року в Кракові товариством істориків мистецтва, Зофії Масьлінської-Новакової, і врешті — критична стаття у книжці «Великі малярі-аматори» п. н. «Матейко з Криниці», автором якої є Ігнаци Вітц,⁶ колишній вихованець львівського Інституту пластичних мистецтв. До цього ще можна б назвати деякі статті Александра Яцковського і, може, Тадеуша Рошка.

Інші польські автори, а їх чимало, підходять іноді до Никифора безцеремонно, наче до родовитого польського «гурала» з ряшівського воєводства, і представляють його в світі як повнокровно польського маляра. Те саме роблять польські організатори закордонних виставок, тому й не диво, що у значній більшості європейських і американських публікацій про Никифора пишеться як про поляка.

В українському мистецтвознавстві на Україні натомість і на еміграції, як і в статтях українських видань у Польщі, Никифора розцінюють як глибоко пов'язаного з давньоукраїнськими народно-мистецькими традиціями лемківського маляра наївного реалізму. Це недвозначно виразне у його творчості. Відмічають це також деякі польські автори, але не називають речі на ім'я і часом навіть заплутують цю очевидність.

⁴ *Jerzy Wolff*, *Malarze naiwnego realizmu w Polsce — Nikifor*. У ж.: „Arkady“, Warszawa, 1938, ч. 3.

⁵ *Nikifor (Katalog)*. Centralne Biuro Wystaw Artystycznych. Warszawa, „Zachęta“, czerwiec 1967.

⁶ *Ignacy Witz*, *Wielcy malarze amatorzy*. Wydawnictwo Związkowe CRZZ, Warszawa, 1964.

Сам Никифор, як людина «не з цього світу», ще й оточена урядовими й неурядовими опікунами,⁷ людина хвора і стара, немічна і неписьменна, не зацікавлений ані своєю славою великого майстра, ані великими грошима, які встиг скласти у банку польської державної щадничої каси, як і не зацікавлений, ким і як його у світі хтонебудь представляє. Він тільки своєю твердою лемківською впертістю не дає на себе впливати ніяким стороннім перевиховникам. Залишається вірним собі, залишається самим собою, таким, як був завжди. У мистецтві, в житті і в глибокому переконанні. І це можна відчувати, зустрівшись з ним у чотири очі, хоч і тоді передбачлива обережність зацькованої людини наказує йому не дочувати і з трудом та мало висловлюватися.

Часи змінюються. Змінюються люди, звичаї, декорації і всякі зовнішні вияви. Змінюються, природно, і форми та вияви мистецтва. Проте мистецтво Никифора не змінюється, хоч і вдосконалюється. Воно позачасове, а коріння його сягають, попри велику Никифорову самотність, тих самих глибин, що колись за його молодости. І це проглядає з його кожного вдалого, насправді пережитого, хоча б уже із найостанніших часів, але — як і з першої молодости — горіючого візією глибокої внутрішньої правди, позначеного майстровою особистістю твору. І цієї правди не закрити.

ДЕ І ЯК ВИРОСТАВ НИКИФОР

Точна дата і місце народження Никифора довгий час ширшому загалові не були відомі. Як подавали офіційні польські джерела, не можна було після війни знайти його метричних документів. Також наче б то невідоме було навіть його прізвище. Бо він напівглухонімий і неписьменний, отже майже не комунікативний, та й, мовляв, сам того всього, напевно, не знає. Проте загально вважалося, що він мусить

⁷ Куратором і опікуном Никифора є тепер призначений народною міськрадою в Криниці курортний мистець-маляр Маріян Влссінський. Попередньо цю функцію виконував учитель Юзеф Хмель.

бути народжений у дев'ятдесятих роках минулого століття в самій Криниці або у близькій її околиці. І такі неуточнені дані подавано переважно в усіх публікаціях про Никифора. Особливо в тих, де інформаторами були польські мистецтвознавці, організатори виставок та його приватні й державні опікуни. А його прізвище промовчувалося. Так що навіть надано йому урядово нове прізвище — Криницький (1963). До того часу називано його також «Матейком», бо таким псевдонімом він опечатував свої малюнки. Тим більше, що закріпилось було лиш одне: Никифор. Під цим тільки іменням він став відомий у міжнародному мистецькому світі.

Звичайно, було очевидним, що Никифор живе чи не від народження у Криниці. Тут під голим небом на примурівках та лавочках Криниці-живця малює і тут, або мандруючи по довколишніх селах і містечках, продає свої малюнки або жебрає. Також було загальновідоме, що називає себе Никифором — малярем, чи Нетифором — малярем з Криниці, а часом Никифором Матейком, себто малярем над малярами, бо так хтось з місцевих поляків або курортників мусів його, найправдоподібніше іронічно, назвати, а опісля мусіли його поінформувати, що Матейко — це «великий маляр». Отже, в такому розумінні і в своїй наївній вірі він прийняв це, як додаткове своє професійне ймення, яке вживав зрідка перед 1939 і переважно у другій половині 1940-их років. Урядово наданого йому прізвища Криницький не вживав ніколи. Намагалися це вживати, пишучи про нього, головне польські або інші незорієнтовані автори, але переважно закинули це досить швидко, бо у світі воно не приймалося.

Проте лемки з Криниці та її околиці і люди, які знали Никифора, деякі навіть ще з дитинства, зберегли в пам'яті прізвище його матері та її нешлюбної дитини, яку всі здавна кликали — Нетифор.⁸ Згідно з їхніми даними, він народився

⁸ Наприклад, лемки: Міляничі, Криницькі, Беймуки, Добрянські, Челаки; священики, що перебували на Лемківщині, як о. С. Клепарчук, чи священики-лемки, як о. Олександр Стеранка та інші. Див. також статтю: «Никифор Дровняк», Карпаторуский календарь Лемко-союза на год 1959, Йонкерс, 1959.

від глухонімої Євдокії Дровняк і від невідомого батька у Криниці-селі або в Поворознику близько 1895 року. Хрищений був у греко-католицькій церкві. У метрикальних паперах мав бути записаний як Никифор Дровняк або Епіфаній Дровняк. Про це знали також деякі українські мистці зі Львова, а навіть з Варшави (Я. Гавран), і деякі члени АНУМ, що влаштовували виставку українських малярів-самоуків у Львові 1938 року. Мусів знати про це й український мистець-маляр Роман Турин, який у 1930-их роках перший відкрив Никифора і 1932 року привіз його малюнки до Франції, де, як подають радянські автори Володимир Вітрук⁹ та М. Самвелян¹⁰ (цитуюмо за Вітруком) «у паризькій галерії «Marseille» і було влаштовано першу його виставку». Була це, мабуть, виставка приватного або напівприватного характеру, бо про неї не можна ніде, як досі, знайти будь-яких точніших інформацій.

Усе це знали про Никифора — дослідник Лемківщини Богдан Загайкевич і Степан Шах, автор тому спогадів «Між Сяном і Дунайцем» («Християнський голос», Мюнхен, 1960). Знають це й обидва радянські автори. Згадує про це ще один автор з УРСР — лемко Іван Красовський (тепер у Львові).¹¹ Згадує про це також польський етнограф проф. Роман Райнфус у праці про народне малярство, подаючи у примітках: «останньо відшукано метрику Никифора, з якої виходить, що Епіфаній Дровняк народився 21 травня 1895 від матері Євдокії», і далі проф. Райнфус запитує: «Але чи це напевно його метрика»?¹² Очевидно, можна б сумніватися, коли б не раніші ще, ніж цю метрику знайдено, ствердження людей,

⁹ Володимир Вітрук, Талант, що дивує світ. «Жовтень», Львів, 1968, ч. 5.

¹⁰ М. Самвелян, Никифор з Криниці. «Молодь України», Київ, 9 серпня 1968.

¹¹ Іван Красовський, Маляр Никифор з Криниці. «Народна творчість та етнографія», Київ, 1967, ч. 3.

¹² Roman Reinfuss, Malarstwo ludowe. Wydawnictwo Literackie, Kraków, 1962, стор. 114.

які знали Никифора віддавна або ще перед останньою війною цікавилися ним і його малярством. Зваживши це, мусимо прийняти дані метрики як безспірні.

Походження і національну приналежність Никифора стверджує ще передвоєнна стаття Є. Вольфа, в якій він дослівно пише: «Никифор — лемко і греко-католик».¹³ Трикратні (бо кожноразово він повертався, м. ін., пішки до Криниці) його примусові переселення з Лемківщини в околиці Щеціна є жорстоким підтвердженням цього, бо ж з Лемківщини виселявано головним чином тільки лемків-українців, щоб відсепарувати їх від евентуальних можливостей обопільної підтримки Української повстанської армії (УПА) і, переселивши їх на польські землі, далеко від рідної Лемківщини, тим легше польонізувати їх. Та й митарства довкола особи Никифора, які виринають на всю свою величину у згаданій уже книжці Еллі та Анджея Банахів,¹⁴ підтверджують це повністю.

Із знайденої метрики Никифора також виходило б, що ім'я Никифор, чи Нетифор, є ним приbrane. Охрищено його правдоподібно у день св. Епіфанія, що припадає на 25 травня, тобто чотири дні після народження, отже він отримав ім'я цього святого. Очевидно, це ім'я вибрав сам священник, що на селах нерідко бувало, а ще й у випадку, коли мав христити нешлюбну дитину.

Малим ще волочився Никифор за матір'ю по жебрах або по випадкових заробітках по пансіонах і більших лемківських господарствах. Глухоніма мати не могла його навчити говорити. З трудом він навчився вимовляти поодинокі слова від криницьких лемків, у яких мати наймалася часто на короткотривалі заробітки, у лемківських «хижах», у яких вони тоді з матір'ю жили. Не раз доводилося йому голодувати, мерзнути і зносити глузування та насмішки стрічних людей. Вже від перших днів свідомого життя почав він відчувати всю жорстокість довкілля. І тоді вже навчився зами-

¹³ Wolff, стор. 130.

¹⁴ Стор. 43, 45, 46 та ін.

катися в собі і не сприймати слухом всього, що до нього або про нього в його присутності говорять. Бо знав уже, що не часто почує якесь добре або приязне слово. І таким залишився він уже на все життя. Майже глухонімим, не так з фізичних, як з психологічних причин. Чув лише те, що хотів чути, хоч і фізично слух його з бігом років погіршився, так що сьогодні вже насправді не дочуває. Говорить він, очевидно, в основі лемківським діалектом української мови, але останньо із щораз більшим додатком zdeформованих на лемківський лад польських слів. Вимовляє він невиразно, белькочучи, і часто на деяких словах затинається. У наслідок того досить важко його зрозуміти, особливо нелегкам та взагалі неукраїнцям. Польські співрозмовці вважають, що він тільки мимрить, і зазедве тільки одне-два слова можуть зрозуміти з його мови, евентуально і ці слова лише вгадують, тим більше, якщо він ілюструє їх відрухово виразом обличчя або жестами.

Никифор мав ще — як розказував це українському різьбареві з Польщі, як і він, лемкові (з яким непогано все таки порозумівався на лемківському діалекті) Григорієві Пецухові¹⁵ — молодшого брата Антонія, який замерз на морозі ще малою дитиною. А незабаром померла, ще як Никифор був також малим хлопцем, і його мати Євдоха. В яких обставинах це сталося — не відомо. Никифор цього не пам'ятає. Взагалі не пам'ятає вже добре ні матері, ні брата, нікого з родини.¹⁶

Ще з матір'ю щонеділі ходив до церкви. Там відкривався для нього інший світ. Візантійсько-лемківські святі у фронтальних позах дивилися на нього великими та нерухомими очима із позолочених рам ікон, а дим ладану та кадила і кіпоть воскових свічок додавали оболонку таємничості усій містерії церковної Богослужби. Це давало йому незатерті

¹⁵ Г. Пецух, Митець Никифор. «Наше слово», Варшава, 1957, ч. 40 і 41.

¹⁶ О. Волинець, Никифор — український маляр з Криниці. «Наша культура», Варшава, 1960, ч. 9.

враження, які залишилися у його пам'яті на все життя. Вони знайшли свій глибинний вислів у малярській творчості очарованого містерійною величчю рідних церковних обрядів Никифора.

Після смерті матері, Никифором заопікувався лемківський господар з Криниці-села Максим Ціхонь, до якого почасти ще за життя матері він іноді приходив їсти й спати, як подає це у своїй статті про Никифора лемко, що живе в Нью-Йорку, Степан Пельц.¹⁷ Подібне розказують також інші лемки, старожили Криниці та найближчої околиці.

До школи Никифор не ходив зовсім або ходив дуже коротко, може, один неповний рік. У кожному разі ще у 1930-их роках дещо пам'ятав українську абетку¹⁸ і вмів сполучати деякі українські літери у слова, що видно було на деяких його малюнках, виставлених 1938 року на виставці українських малярів-самоуків у Львові. Одна така картина репродукована у каталозі цієї виставки.¹⁹ Але з часом і це він забув.

Деякі автори згадують, що він ще кільканадцятилітнім хлопцем мав бути учнем у голярському закладі в Криниці,²⁰ але, не надаючися до цього, покинув свого майстра-голяра і став малярем. Скільки в цьому правди, не дасться устійнити.

¹⁷ Степан Пельц, Никифор Дровняк — лемківський Матейко. «Християнський голос», Мюнхен, січень 1965. Див. також: Катря Чагар, Ще про маляра Никифора з Криниці. «Лемківські вісті», Торонто, серпень 1965.

¹⁸ У ті часи сільські школи на Лемківщині мали українську мову навчання, особливо там, де вчителі були українці (тоді — русини). Наприклад, у Криниці українську народну (т. зв. тривіальну) школу засновано 1847 року, а першим учителем у ній був Яків Федина.

¹⁹ Каталог виставки мистців-самоуків. Асоціація незалежних українських мистців (АНУМ). Львів, 1938. Ще один такий малюнок з підписом кирилицею можна було бачити на виставці праць Никифора у галерії Бодлі в Нью-Йорку восени 1967.

²⁰ Andrzej Banach, Nikifor. „Przekrój”, Kraków, 1949, ч. 219; Juliusz Kydrynski, O Nikiforze. Там таки, 1955, ч. 538.

Рисувати й малювати Никифор почав ще маючи кільканадцять років. Було це ще, очевидно, коли Лемківщина разом з Галичиною належала до Австро-Угорської монархії. Він навіть мав продавати тодішні свої хлоп'ячі малюнки по 5 чи 10 австрійських крайцарів. Коло 1915 року малював вже напевно. Це стверджують фотографії (він завжди залюбки фотографувався разом з своїми образами) молодого тоді Никифора, які в нього збереглися. Час зроблення цих фотографій можна приблизно, а часом навіть з деякою точністю визначити, приймаючи, що Никифор фотографувався з останньо намальованими своїми образами. Одна така фотографія репродукована у великій статті Анджея Банаха, що стала основою першої його книжки про Никифора, зроблена ще у 1915—20 рр.,²¹ а декілька інших у згадуваній уже його та його дружини книжці «Історія про Никифора». І від 1915 року, можна вважати, почалася його малярська кар'єра. Але крім того — і мандрівно-жебрацька, бо майже ніхто тоді не хотів купувати його дивних, не подібних до жодних інших, малюнків. Радше давали йому милостиню, не забираючи навіть куплених малюнків. Щойно десь від 1930-их років деякі тямковитіші покупці його малюнків почали їх забирати собі. Але таких покупців було тоді ще дуже небагато. Тоді то не раз довелося йому зазнати справжнього голоду і натерпітися наруги від людей, які вважали, що він непотріб і ледар, бож малювання — це не праця. А ще й малювання таких «богомазів» на відпадках паперу чи картонових коробок, які, щоправда, невлізливо напрошується продати напівглухонімий чи недорозвинутий волоцюга.

ПЕРШІ УСПІХИ І ВІЙНА

Живучи частково з продажу малюнків, а головним чином з милостині, мандруючи селами й містечками Лемківщини, Никифор проводив свої невеселі дні. Всі довколишні українські священики та учителі добре його знали і нерідко

²¹ *Andrzej Banach, Nikifor — Matejko „Polska Sztuka Ludowa“, Warszawa, 1955, ч. 3, стор. 132.*

допомагали обідом чи нічлігом у клуні. Малярем тоді ще ніхто його не вважав, і ніхто не сподівався, що він посяде колись почесне місце між великими малярами-самоуками. Він часто ходив до церкви, де не лише гаряче молився, але й крадькома вбирав у себе весь містерійний світ ікон та зображених на них лемківськими майстрами євангельських дійств.

У церкві Никифор почував себе безпечно, ставав справді повною людиною, якою (як сам відчував, мабуть) не був поза нею. Тому й відчував потребу перебувати кожночасно під безпосередньою опікою святих та янголів, які давали йому безпеку й гідність. Почав малювати невеличкі картини, які не тільки представляли те, що на свій лад він бачив у церкві, але й продовжували церковні містерії, даючи Никифорові відчутти усе блаженство своєї дії. Вони ставали наче магічним, живим самим у собі, освяченим предметом, що був викупом з тенет його постійної тривоги та ляку. Тому малювання їх ставало для Никифора наче магічним обрядом. Ці картини ставали також наочним доказом, що Никифор не дармоїд і що він теж, як і всі інші, вміє працювати, отже, в очах зацькованого Никифора були моральним виправданням його тепер уже не безужиточного існування.

Никифор почав також відтворювати на відрізках паперу мальовничий світ Бескидів, що його оточував, церкви і довкільні вілли. Часто переносив туди пензлем своїх святих чи їхніх земних намісників — єпископів та інших духовників. А часом сам ставав під мальованою ним церквою чи будівлею у різних зображеннях: як мистець-маляр, як єпископ, як учитель і проповідник, а навіть як найсправжніший святець. Бо він на це (у його наївному переконанні) мав повне право, як маляр, як творець, отже, людина ліпша і справедливіша, ніж ті, хто в дійсному житті його оточують та часто боляче кривдять.

Так усі його автопортрети ставали портретами не його особи, а його незаспокоєних прагнень, ніколи не здійснених бажань та його непохитної віри. Решту доповнювала його уява. Уява, яка надавала пейзажам Никифора наче б релі-

гійної урочистости, а релігійним його образам — світськості і земности, бо святці його переважно мають усі людські прикмети та виступають у спільній дії з звичними смертними. Це уява з межі сну і дійсности.

Сам він, у міру своїх спроможностей, зодягався в ті часи, як вказують на це його тодішні фотографії, фантазійно, з крилатою, на взір артистів кінця 19 віку, чорною краваткою. Очевидно, так одягнутих, ще й окутаних у пелерину малярів доводилося йому бачити в часи його молодости у Криниці-живці, куди вони іноді влітку приїздили з Кракова чи Львова, а часом і з подальших мистецьких осередків, де плекали ще почасти цей старосвітський, поромантичний чи навіть парнаський тип мистця.

На початку 1930-их років зустрів його, перебуваючи тоді в Криниці, український маляр, львов'янин Роман Турин, який першим відкрив Никифора для світу.

Відчуваючи щиру доброзичливість Турина, Никифор виявляв до нього своє повне довір'я. Турин оцінював належно великий талант Никифора і купив у нього доволі велике число його малюнків, з якими познайомив, м. ін., колекціонерку винятково тонкої культури, українську письменницю Ліну Федорович-Малицьку (Дарію Віконську), директора Національного музею у Львові проф. Іларія Свенціцького та деяких українських мистців-малярів, згуртованих в Асоціації незалежних українських мистців. Ця асоціація, влаштовуючи виставку українських малярів-самоуків у червні 1938 року, включила в неї 105 малюнків Никифора з колекцій власне Романа Турина і Ліни Федорович-Малицької. Це була перша публічна виставка Никифорових творів. Турин познайомив з Никифоровими малюнками також кількох польських малярів з групи «Артес» у Львові і з близькими до нього Зигмунтом Валішевським, Яном Цибісом та Анною Цибісовою-Рудзькою. Вони перебували тоді в Парижі, куди Роман Турин їздив у 1930-их роках. У Парижі, в помешканні Цибіса, познайомився з творами Никифора польський маляр і незвичайно тонкий критик мистецтва Єжи Вольф, який від першого погляду захопився Никифоровими малюнками і написав

про нього неперевершену досі, дуже ґрунтовну статтю п. н. «Маляр наївного реалізму в Польщі — Никифор».

В абсолютній вразливості Никифора на колір, що її можна порівняти до абсолютного слуху, приглядаються, мов у дзеркалі, наші власні малярські мрії. У його хроматичній реалізації віднаходимо себе самих без будь-яких застережень, так, як віднаходимо себе у кожному великому мистецтві... Я зустрічаюся з цим мистецтвом від кількох років і зовсім не знудився ним, а навпаки: відкриваю у ньому щораз нові вартості. А не стає нудним з бігом часу тільки те, що велике. Великість була в Руссо Ле Дуаніє поруч з його смішною наївністю, великість є у сина глухонімої жебрачки — Никифора, дивне обличчя якого схоже на обличчя однієї із старовинних скульптур, які прикрашають собор у Реймсі. Але ці скульптури мають замкнені очі, а в Никифора вони широко відкриті на світ. Проте його таємниця — не лише ці непомильні очі. Його таємниця ще глибоко поза ними.

Ось як характеризуючи Никифора та його малярські праці, писав про нього у згаданій статті Єжи Вольф.²²

Проте ані участь у виставці малярів-самоуків у Львові, ані блискуча стаття Вольфа в «Аркадах» не принесли ще тоді Никифорові розголосу й слави і не поліпшили його злиденного життя. Не був це ще Никифорів час. У такому стані заскочила його війна і німецька окупація. Відомий був тільки невеличкому гуртові малярів та любителів мистецтва. І хоч повнотою оцінювали його небуденний талант, вони не мали змоги в тодішніх несприятливих умовах і в атмосфері повного незрозуміння нічого для його творчості та для нього самого зробити. Проте Никифор, навіть протягом років німецької окупації, малював, як раніше, не зважаючи ні на що. Малював, бо без цього не міг жити. А добрі люди, місцеві лемки й українські втікачі з тієї частини західноукраїнсь-

²² Стор. 129, 130.

ких земель, що їх по розвалі Польщі прилучено у вересні 1939 року до радянської України і вони опинились у Криниці, допомагали, як могли, пережити Никифорові важкі та небезпечні часи гітлерівської окупації.

ДОЛЯ НИКИФОРА У НАРОДНІЙ ПОЛЬЩІ

Після війни Лемківщина разом із Засянням, Холмщиною та Підляшшям опинилась у межах Польської Народної Республіки. Опинився в цих межах і Никифор. Перші роки були неймовірно важкі. Покупців на малюнки не було зовсім, нова польська влада ставилася до лемків дуже неприхильно. Никифор проживав у напіврозвалених безлюдних домах або у давніх знайомих, прихильних йому лемків, які теж і годували його в міру їхніх і так дуже обмежених спроможностей. Так він проживав аж до літа 1947 року. Тим часом деякі лемківські родини переселилися на Радянську Україну. Никифор, що жив замкнутий сам у собі, у світі власних візій, і не цікавився зовнішніми подіями, залишився у своїй рідній Криниці, бо ніяк йому було розстатися з улюбленими бескидськими лісами та крутими стежками, із старими лемківськими церковцями, з шумом гірських річок та з смерековим зеленим шумом недалекого шпиля Яворини. Влітку 1947 року польська влада почала насильне переселення тих лемків, що залишилися на своїй прадідній землі, на колишні німецькі, тепер прилучені до Польщі, терени Помор'я і Шльонська. Переселення, річ ясна, не минуло й Никифора.²³ Кількакратно переселювано його в околиці Щеціна, та кожного разу він повертався, переважно пішки, до рідної Криниці. Остаточню польська влада погодилася на залишення Никифора у Криниці, великою мірою завдяки заходам д-ра Банаха, який уже тоді, познайомившись з Никифором та його творчістю, перейнятий трагічною долею цього мистця-самоука, вирішив

²³ Про це є згадки у названих уже книжках А. Банаха та в статтях Ю. Кидринського, Є. Занозінського, у книжці С. Шаха та в статтях Б. Стебельського, С. Пельца і К. Чагар.

просунути його творчість на різні польські виставки самодіяльного мистецтва, бо здавав собі справу з якості Никифорової малярської майстерности. І це вдалося йому повністю. Никифор завоював своєю творчістю не лише Польщу, але й усі мистецькі осередки Європи, в яких заходами д-ра Банаха або пізніше ще інших польських мистецтвознавців чи мистецьких організацій були влаштовані Никифорові виставки.

Коли 1952 року дочці Максима Ціхоня, Стефанії Криницькій, яка знала Никифора ще з дитинства, вдалося побувати у Криниці, вона застала його в лахмітті, занедбаного і хворого в колишньому своєму, тепер напівзруйнованому домі. Він жив там самотньо з собакою «Гавкою», позакривавши дошками і шматами повибивані вікна. Зустрівши в таких жалюгідних умовах Никифора, вона взяла на себе обов'язок тимчасового, на час її короткого перебування у Криниці, піклування його особою. Ходила навіть інтервеніювати в його справі до місцевої влади, але безуспішно. Сказали їй, що він і так безправно перебуває у Криниці, повернувшись без дозволу з Помор'я, і ніякої допомоги йому дати не можуть. Як вона з цієї відповіді не задоволена — може забрати його з собою до тієї місцевості на Помор'ї, звідкіля приїхала. Про цей сумний епізод розказує у статті «Никифор Дровняк — лемківський Матейко» їхній спільний знайомий, лемко Степан Пельц. Цей же Степан Пельц, який живе у США, також допомагав Никифорові у той важкий для нього час, посилавши для нього пакети з ліками і одягом, що їх отримував для посилки від заокеанських лемків, бо вже тоді Никифор почав поважно занепадати на здоров'ї. Також інші виходці з Лемківщини, об'єднані в Організації оборони Лемківщини в Америці, посилали допомогу Никифорові. Проте не довго довелося проживати Никифорові у колишньому домі Стефанії Криницької і в інших приватних, але незалежних приміщеннях. Успіхи Никифора в Польщі та поза її кордонами, як і поганий стан його здоров'я, спонукали польські урядові кола та мистецькі організації взяти Никифора під свою опіку. Так ще кількакратно переношено Никифора на різні помешкання, навіть до дому старих, але місця довше він ніде не

загрів аж до початку 1960-их років, відколи мешкає вже у нормальній житловій кімнаті і користується всякими модерними улаштуваннями, включно з радіоапаратом та телевізором. Тоді для нагляду над ним та над тими, що з ним зустрічаються, і для контролю над чималими вже в той час його прибутками з малярства, як і для опіки над ним, надано йому урядом опікуна-куратора.

Довголітнє жебраче скитання, постійне недоживлення, десятки зим, перебутих у неопалених приміщеннях, стали причиною затяжної Никифорової хвороби — туберкульози, до якої останніми роками дійшли ще поворотні напади астми. У зв'язку з цим Никифорові опікуни намагалися примістити його в санаторії, але це їм не вдалося. Никифор завжди втікав на волю, забираючи з собою велику мальовану лемківську скриню з своїми скарбами — малюнками, печатками, які уживає до опечатування своїх творів, жебрачими листами, що їх вживав як допомогу при продажі малюнків, та з усім своїм майном. Проте ця хвороба змушувала його кількакратно до перебування в лікарнях, бо без постійного періодичного лікування він не міг би прожити й однієї зими. Це Никифор зрозумів уже і на це погодився від хвилини, коли вперше при кінці 1950-их років дуже поважно, майже безнадійно захворів. Пізніше перебував ще кількакратно, важко хворіючи, у лікарнях. Також відтоді раз або навіть двічі на рік він перебував у санаторіях, останньо найчастіше в Рабштині біля Олькуша. А в 1963 році їздив навіть з своїм опікуном, малярем Маріаном Влосінським, і під лікарською опікою д-ра Кульона на відпочинок над побережжя Чорного моря в Болгарії.

Згадана Никифорова скриня пропала під час його насильного виселення з Криниці в 1947 році разом з тисячами його малюнків та іншими особистими речами. Щоправда, пізніше вона знайшлася, але порожня. Так пропала велика більшість його передвоєнних творів, мабуть, найцікавіших з усієї його творчості. Якщо рахувати, що при Никифоровій працьовитості (він міг малювати річно близько 600 картин, тобто близько трьох малюнків на два дні) протягом більш-менш 50 років постійного малювання він міг намалювати

приблизно 30 тисяч картин, у тому числі і зовсім невеличких, тоді можна здогадуватися, що половина з них, а щонайменше третина, пропала разом із скринею.

Знов же в 1956 році вкрадено Никифорові з помешкання (точніше, з павільйончика біля Купалень, де він влітку малював) його улюблені печатки, мабуть, з метою ствердження вже тоді існуючих фальсифікатів. Никифор, очевидно, дав собі зробити нові печатки.

Вже після першої повоєнної виставки Никифора, влаштованої у Варшаві на початку лютого 1949 року Спілка польських мистців-пластиків надала йому на визнання високої мистецької вартости його творів — почесне звання. А пізніше за п'ять малюнків, виставлених на Міжнародній виставці творчости глухонімих у Римі 1957 року, він отримав срібну медаль як «найліпший маляр у ділянці самородного малярства за сповнене ніжної поезії мистецтво».

Проте славу Никифора у світі утвердили головним чином такі дві з-поміж близько вісімдесяти його вистав: «Das naive Bild der Welt» (Наївний образ світу) у Staatliche Kunsthalle у Баден-Бадені, в Історичному музеї у Франкфурті над Майном, у Kunstverein у Ганновері, всі разом — від липня до грудня 1961 року, і «Le monde des naïfs» (Світ наївних) у Музеї модерного мистецтва в Парижі — від жовтня до грудня 1964 року. Ці великі, світового значення виставки, на яких Никифор був репрезентований у 1961 році 16 і в 1964 році 20 творами, були справжнім тріумфом наївного малярства, а зокрема Никифора. Від цього часу Никифор став визнаною постаттю в ділянці наївного малярства у світовому масштабі.

Ще до цього появилася кілька книжок і монографій про нього (Анджея Банаха), багато статей та есеїв різними мовами, розділи про нього у книжках (відомий мистецтвознавець Ото Бігалі-Мерін з Югославії, Ігнаци Вітц з Польщі та інші) різними мовами, а навіть коротко- і довгометражні фільми про його життя і творчість. В одному такому довгометражному фільмі під режисурою Яна Ломніцького на основі сценарія Габриелі Банах, головним героєм, побіч Никифора, є його собака «Гавка», з яким Никифор прожив довгі

роки спільно і загин якого в середині 1960-их років пережив дуже боляче.

Мабуть, випадковим збігом обставин у тридцятиліття першої виставки Никифора 1938 року у Львові відбулася знову в цьому місті, вже цим разом індивідуальна виставка — у Будинку архітектів.²⁴ У зв'язку з цією річницею запланований також оцей мій скромний нарис про Никифора, твори якого я колекціоную від років і творчістю якого цікавлюся вже віддавна.

Сьогодні Никифор доживає свого віку в Криниці. Ще в міру спроможностей малює, але вже дуже рідко — акварелі чи гваші, а переважно кольоровим олівцем. І це вже не етієї якості малюнки, що раніше. Знищений зір та припухлі тепер пальці вже не служать йому, як колись. Залишилася незмінною його небувала кольористична вразливість, і це надає навіть сьогоднішнім його малюнкам особливого чару. А він, хоча сьогодні міг би жити в достатках і вигодах, живе, щоправда, не у злиднях, як колись, але переважно своїм давнім ладом: скромно, а в деяких відношеннях навіть убого, не позбувшись своїх колишніх звичок. Тільки вже не виходить ані продавати своїх малюнків на вулиці, ані на жебри. Чимало людей, часто закордонних, намагаються добитися до нього через його опікуна або й безпосередньо, щоб купити в нього один-два його малюнки. Але це не завжди кінчається успіхом, бо Никифор не має вже нічого в запасі, а як і намалює щонебудь, негайно ще «теплий» малюнок, прямо з рук, купує найперший клієнт. А клієнти не переводяться. Їх звичайно куди більше, ніж він намалював усіх своїх малюнків протягом усього життя. У самій Польщі сьогодні нараховують понад сотню поважних колекторів праць Никифора, а число їх постійно зростає, як і безконечне число людей, які бажають мати в себе бодай кілька його творів. Також число його більших чи менших колекціонерів зростає, особливо від останніх п'ятих років, між витонченими любителями мистецтва в багатьох країнах Європи та інших частин світу. До Америки

²⁴ «Літературна Україна», Київ, 28 травня 1968; «Вітчизна», Київ, 1968. ч. 9.

хвиля поважнішого зацікавлення Никифором щойно доко-чується. Хоч і сьогодні має Никифора у своїх колекціях кілька десятків американських колекціонерів. Велика слава до нього приходить, як він уже на відході: маленький, скромний лемко, маляр і жебрак, поет драматичних пейзажів і ліричних кольорів, трагічний Никифор з Криниці.

НИКИФОРОВЕ МАЛЯРСТВО

«Грандма Мозес поверталася до спогадів дитячих років, інші... іноді реагували на світ, мов діти, але Никифор залишився назавжди у сфері дитинства» — стверджує визначний польський мистецький критик Ігнаци Вітц.²⁵ І справді, хоч і знаходимо у Никифорових творах несподівані блискавки майже філософськи прозрілої думки, він сам, як мистець і людина, ніколи не виріс із наївно дитинного світосприймання, де кожна річ і кожне явище, відкривані наче вперше, зберігають у його самобутніх малярських переображеннях глибоку й первинну свіжість і небувалу щирість та безпосередність.

Не дасться заперечити, що Никифор не зовсім «нормальний» у щоденному, звичному розумінні цього слова. Однак він мислить зовсім логічно, навіть іноді з неочікуваною гостротою, а в його навіть найфантастичніших малюнках немає таких малярських елементів, конечности яких не можна б логічно довести. Усе те, що в Никифора вважається звичайною ненормальністю, це, мабуть, його дар поринати в самого себе, в особливу контемпляцію, та виключати себе з усього, що не пов'язане безпосередньо з його малярством. А малярська творчість для нього — це все. У ній замикається його відношення до світу та до людей, до того, що існує, і до того, в існування чого незламно вірить. Малювання для нього — це вартість сама в собі. Це наче б його приватний, особистий світ, який виключає всі інші. І він малює, бо мусить малювати, як мусить спати, їсти чи дихати. Це

²⁵ Witz, стор. 145.

єдине його завдання, його призначення. Никифор непохитно в це вірить і доводить це своїм малярством.

Никифорові твори — це головним чином акварелі та гваші. Малював він також олійними фарбами, але ще замолodu, перед 1920 роком, що видно хоча б з фотографій молодого ще Никифора разом з його образами. Проте ні один з олійних його образів, як досі відомо, не зберігся. Також у деякі періоди (переважно, як здається, у час німецької окупації) домальовував свої акварелі олійними фарбами. Малював він раніше також кольоровими олівцями, але це траплялося рідко. Переважно став ними малювати в останні роки.

Малював раніше все: інтер'єри церков і лемківських «хиж» з людьми і без людей, нутра крамниць і кухонь, портрети й будівлі, пейзажі і жанрові сцени, релігійні сцени, фантастичні міста великих форматів та мініатюрні ікони, церкви і тунелі і, врешті, автопортрети. У них представляв себе як мистця, як єпископа, як урядовця чи учителя, а нерідко — як святого. Малювання для нього — це був спосіб його спілкування із світом. Проте Никифор, тепер уже людина похилого віку, хвора і немічна, від кількох років не користується більше такою широкою тематикою. Малює переважно акварелі з зображеними невеличкими вирізками краєвидів, з поодинокими будівлями — церквами, костьолами чи звичайними домами — на обмеженому, звуженому, а не панорамічному, як раніше, тлі бескидського пейзажу. Це вже радше мальовничі види, а не сугестивні візії багатого уявою маляра. Одначе і між цими малюнками останніх років трапляються справжні мистецькі перлини.

Акварелі Никифор малював переважно циклами. Серійно закрюював картони і серійно малював у поодиноких етапах. А малює ось як: починає, як майже кожен свідомий мистець-маляр, зокрема аквареліст, від рисунку. Пізніше виповняє сітку рисунку вибраними ним кольорами фарб, які на картоні взаємно зливаються і справляють досить замазане враження. Опісля настає остаточний етап — поміж кольори, вздовж сітки замазаного вже фарбою, ледве видного рисунку, накладає пензлем, що його дуже часто всуває до рота, щоб послинити, виразисті лінії контурів, які чітко роз-

діляють кольори та підкреслюють їхню чистість і, як я це назвав би, дзвінку соковитість. З цим етапом малюнок уже закінчений. Але не завжди. Інколи Никифор вирішує, що для композиційного замкнення малюнка потрібні ще йому рамки. І ці рамки з тонкого кольорового паперу, після вибору відповідного кольору і часом орнаменту, наліплює кругом малюнка. Такі рамки він давав переважно своїм картинам з ранішого періоду творчості, головне перед 1939 роком. А ще давніше до таких рамок вліплював часто маленьку петлю з тонкого шнурка, щоб образ вже був готовий до повішення на стіні. Це, очевидно, для вигоди покупця.

Ще тільки один малий додаток — і картина може йти «на люди». Але він для Никифора дуже важливий. Це ряд літер, які не творять ясно зрозумілих слів, але ними Никифор, мабуть, хоче ще точніше висловити те, що намалював. Ці літери, чи, як хтось хоче, слова, є копією, найчастіше zdeформованою, бачених ним друкованих написів, бож Никифор не вміє ані читати ані писати. У цих його написах дуже часто повторюється друковане латинкою слово: село. Переважно ці написи для глядача, як і самі у собі, нічого не значать, проте вони виконують малярську функцію, як композиційний елемент. Часом ще дописує позаду напису або при кінці над ним ціну картини. Ця ціна переважно теж не має реального значення, а радше композиційне.

Никифорів рисунок визначається упевненою, сміливою лінією. Він завжди відразу скінчений, прецизний і визрілий, в цілості готовий — без уживання гумки. Його композиція (у раніші його творчі періоди часами висловлена кількома темами в одній картині) визначається особливим ритмом форм, які часто переходять у якесь майже орнаментально-геометричне (але в межі дійсного орнаменталізму він не ступає ніколи!), незвичайно гармонійне степенування наче б музичних акордів, що нарастають один за одним і завершуються у якійсь єдиній, центровій і майже завжди символічній, хоч і не завжди видимо зображеній, інколи мінливо розпливчастій (як, наприклад, горизонт) найвищій композиційній точці. Часто мальовані ним алеї дерев, а також ряди домів

чи людей або святих, розложені у строго ритмічній композиції. У цій ритмічній розбудові площі, в її сочистому, не сухому геометризмі, де виділяються шахівниці піль, перехрещені в ромби риски лісів та впорядковано гармонійна уся мозаїка пейзажу, можна б також додати й те, що відзначила критика в абстрактних композиціях Мондріана,²⁶ якусь не пов'язану ні з чим, абсолютно незалежну ні від кого, витончену, але й символічно упрощену, малярську передачу в образі — геометризму природи, упорядкованої людиною.

Проте найважливішим елементом у творах Никифора є колір. Його безпомилкове відчуття кольористичної гри, його здібність вичарувати з різних, разом зіставлених барвних плям малюнка, не тільки кольористичних тонів, але й їхніх ледве вловних нюансів та виблисків, — це особливий дар Никифора. Никифорові акварелі з кращих періодів його творчості — це малі поеми барв. Хоч навіть і в менш вдалим його акварельних працях впадає в очі зразу його витончений кольористичний смак. У його кольорах, іноді дуже сміливих у зіставленнях, але завжди гармонійних, можна вчитати усю глибинну чутливість і навіть надвразливість дивної психіки цього маляра. Таку малярську чутливість, що переламає всі обмеження його особовості. На наших очах вона ось впливається у мінливий океан незвичайно ніжних барв, висловлюючись у настроєво-драматичній експресії, без схем і шаблонів, власним Никифоровим поглядом на світ, безсумнівним власним стилем.

Як уже сказано, Никифор малює найчастіше тематичними серіями на зближеної або й такої самої величини паперах чи картонах. Ці картони сам закрює, заки ще береться до малювання, а кожен етап малювання виконує спершу для усієї серії, а щойно потім переходить до нового етапу. Найчастіше картоники однієї серії бувають такі самі не лише форматом, але типом паперу, бо нерідко, особливо від 1950-их

²⁶ *Hans Jaffe, De Stijl 1917—1931. Meulenhoff, Amsterdam, 1956.* На це звертає увагу також І. Вітц в есеї про Никифора, а Анджей Банах також висловлює посередньо подібні спостереження у другій своїй книжці про Никифора — «Пам'ятка з Криниці».

років, вони викроєні з одного більшого аркуша. Раніше, як він був також і на папір бідніший, малював на чому попало, що вдалося йому здобути, отже й часто на відпадках картонів з опакування, на шкільних зошитах і рисункових паперах, нерідко уже кимось порисованих з одного боку, а навіть — головне під час війни — на маленьких тектурках з цигаркових коробок.

Хоч його малюнки з тої самої серії чи циклу, які представляють той самий об'єкт, ту саму подію чи якусь уявлену дію, досить близько нагадують один одного, по суті в кожному з них — дещо інший підхід, інший кут бачення, інші деталі та освітлення, інші кольористичні підкреслення і передусім — окремий клімат та особливий настрій. Взагалі Никифор ніколи не намалює двічі так само. Не існує двох таких самих малюнків, хоч чимало є подібних один до одного різними своїми аспектами. Передусім єднає їх Никифорова стильова однородність, яка — до речі — у своїй виключності — не-підробна, власне Никифорівська.

Незалежно від того, яку тему Никифор береться малювати, завжди і перш за все він виявляється повнокровним малярем, тобто розв'язує свою тему, свій малярський помисел, пластичною концепцією. Малюючи часто серійно, він здобув досконале володіння формою, на подобу добрих народних мистців, що доходять до майстерности довголітнім і постійним опрацюванням майже таких самих мистецьких завдань у майже однакових або дуже подібних одна до одної темах. Малярський родовід Никифора виводиться безумовно з традицій лемківсько-українського народного малярства, хоч він виростає дуже далеко від своїх народних праоснов і досягає індивідуальної та самобутньої великості. Цими й ще кількома речами схожий він на народних майстрів: доцентровою композицією своїх, особливо пейзажних, картин; далі — написами внизу картин на взір українських стародавніх «лубків» чи народних ікон; також і тим, що, як усі народні майстри візантійської основи, не дбає про збереження об'єктивних пропорцій на картині (головне в ранішій його творчості), а малює більшими — речі, важливіші для змісту картини; і, врешті, що, як і всі народні малярі, не визнає незамальо-

ваних місць на образі. Навіть якщо малює вікна, тоді також показує те, що бачить за вікнами або що за ними собі уявляє.

Проте Никифорове малярство, поза згаданими подібностями, не має нічого спільного з народним мистецтвом ні кольористикою, ні фабулою своїх творів, ні малярською формою. Він далекий своїм індивідуалізмом від усяких народних стилізацій та орнаменталізму. Тим самим ніяк не можна його підтягати під спільний знаменник з такими виразниками українського (а тим більше іншого) народного мистецтва, як (також дуже цікаві на свій лад) майстрі декоративного розпису: Тетяна Пата, Ганна Собачко, Параска Власенко чи Надія Білокінь з України. Хібащо Катерина Білокур, малярство якої нагадує твори Серафіни з Санліс, хоч вона напевно й не знала про існування Серафіни, і ще, може, — багата сюжетами, іноді фантастичними і повними поезії, Марія Примаченко (обидві з Київщини), могли б бути розглядані і виставлювані поруч великого лемка — Никифора. З-поміж українських малярів наївного реалізму на еміграції (а є таких декілька) у деякому зіставленні з великим криницьким майстром Никифором може бути згаданий — єдиний лише Клим Трохименко (нар. 1898 на Житомирщині), особливо з часу його ранішої — до середини 1960-их років — зовсім ще не школеної, самородної творчості.

Малюнки Никифора не виявляють натуралістичної подібності до мальованих ним предметів. Вони тільки так чи інакше їх нагадують. А іноді є лише натяком на них. Він радше уліпшує предмети, особливо в темах архітектурних і пейзажних, додає деякі деталі або деяких не показує. Проте він завжди схоплює суттєве і, з його погляду, характеристичну та специфічну атмосферу, так що без труду можна вловити й відчувати суттєву подібність з моделлю.

Коли Никифор на свій лад удосконалює предмети, то йому здається, що він — як маляр, тобто людина творча, отже ліпша від інших, в той спосіб направляє світ, який був майже завжди недобрий для нього. А що йому, мабуть, здається, що все намальоване ним залишається наче б перенесене у життя, він послідовно цих своїх уліпшень дотримується. Проте треба визнати, що ці його уліпшення не поз-

бавлені архітектонічної чи естетичної логіки. Отже він виявляється не лише фантастом, але й будівничим.

Никифорову тенденцію уліпшувати у своєму малярстві світ можна вичитати з деяких його релігійних картин: якийсь містерійний Страшний суд відбувається у церкві чи в хаті при участі Никифора як судді, свідка або обвинувача, чи доволі складні інші композиції з сценами більш світських дійств у судових залах, лемківських хатах чи у громадському уряді, часто з участю теж і духовників, або в інших подібного роду композиціях. Але найочевиднішою стає ця тенденція у його автопортретах. Ось як інтерпретує психологічні основи в Никифорових автопортретах югославський спеціаліст у ділянці наївного мистецтва та один з організаторів міжнародної виставки наївного малярства 1964 року в Музеї модерного мистецтва у Парижі, Ото Бігалі-Мерін: «Він (тобто Никифор — В. Л.) часто представляє себе в автопортретах як ученого, що проповідує з святих книг. Оце й являє собою те, як наївного типу маляр компенсує свою неграмотність, на землі — приписуючи собі роль мудреця, а в небі — змальовуючи себе у колі святих».²⁷

Такими є його кілька версій «Вечері малярів» та його іконостасні композиції, такою ж є і його композиція «Святі з Никифором у човні», які плывуть морем, що вилилося на вулиці Криниці, чи іншого лемківського містечка, а з воріт надбережної церкви святий з достойною бородою наче б покійного перемиського владики Йосафата Коциловського чи святого Миколая, що ніби щойно зійшов з ікони, благословляє богомільних мореплавців, між якими пізнаємо також самого Никифора в ореолі.

Дуже особливими є його фантастичні будівлі, які виводяться психологічно також з Никифорової тенденції уліпшень. Розбудовані його багатою уявою, вони стають узористими архітектурними, часом наче б бароковими зразками, розведеними на папері з послідовною логікою найправильні-

²⁷ *Oto Bihalji-Merin, Modern Primitives — Masters of Naive Painting*. H. N. Abrams, New York, 1961, стор. 143.

шої будівельної конструкції. Переводячи паралелі між архітектурними малюнками Никифора й будівлями Ле Корбюзьє, ось що пише польський монографіст Анджей Банах:

Ці Никифорові мури не несуть на собі ніякого тягару. В тому їхня новочасність. Корбюзьє, репрезентативний мистець двадцятого віку, переміг у своїх архитворах силу тяжіння. Супротивився природі не словами, але ділом, і його будівлі, завішені в повітрі, стикаються з землею. Останні будівлі Корбюзьє збудовані наче б згори, не знизу. Погляньмо на деякі Никифорові акварелі. Це кліті з ліній, покладені на землі. Двадцять років перед виставкою в Брюсселі майстер з Криниці вималював будівлі, які тепер міг би на ній виставити. Архітектури, збудовані згори, від неба, створеного людиною.²⁸

Власне — неба. Бо небо на кожному Никифоровому малюнку інше. Барвами, перспективою, а передусім великою різноманітністю поетичного клімату. Часто сповнене дитячого захоплення. Іноді непереможної тривоги. Його візії неба — це найчастіше синтеза, за кожним разом в інакших співвідношеннях, многості бачених і відчуваних ним небес, але вона ніколи не є реалістичним образом дійсного, стільки разів баченого нами неба.

Небо — це верхня партія образу. Під ним є краєвид. Дуже часто пустельний, кам'яний, навіть театральний, наче у сюрреалістів. Вулиці, доми, дерева, часом залізничні рейки, річка з містком або кладкою, в'їзд до тунелю. Немає живої людини в цьому краєвиді. Є якесь невизначене очікування. Або в притемнено згущених барвах причаєна якась тривога, десь нарастає не видна ще гроза. А вулички ведуть у невідоме, разом з алеями дерев. І десь у безвісті пропадають. Лише бані церковні непорушно виблискують під голубим небом. А з димарів деяких домів часом піднімається до неба смуга диму. Сірого, синього, рудого, навіть зеленого.

²⁸ Pamiątka z Krynicy, стор. 103—104.

Іноді у цьому краєвиді появляється Никифор. Але це переважно на малюнках його ранішої доби. Никифор вертається з праці, з ціпком у руці та з малярською касетою. Іншим разом проходить вуличками міста, як святий в ореолі, часом з книжкою і патерицею в руках. А інколи, як єпископ, у вишиваному фелоні, з кадуцеем. Часом появляються ще інші особи — святі або просто люди. А теж буває, що діється якась містерія. Нерідко важко її описати. Така нецьогосвітня! Хоч і має вона свою логіку — малярську і людську, а часом — небесну. Це Никифорів сон. Візія у переплеті з життям. Але часом понад усім тим, на небі — сонце. І якась у ньому несамоовитість. Ніби краб свої кліщі розпростер над горизонтом. Великий, жовтий, блідуватий, часом рудий. Зачасна катастрофічність у краєвиді. І видима присутність самотньої людини — Никифора.

Никифор опечатує свої твори на відвороті малюнка спеціальними печатками. Ті печатки він давав собі зробити кількакратно вже після війни на основі власних проєктів. Також має кілька печаток саморобних, не зовсім зграбно вирізаних з лінолеуму. У круглих його печатках посередині буває часто його автопортрет. У різних характеристиках — як єпископа в мітрі та з кадуцеем, як мистця, як молодого хлопця або людини вже дещо літньої. Написи на них зроблені польською мовою. Лише на деяких ім'я майстра з Криниці подане в українському народному звучанні (очевидно латинкою): Нетифор. Ті печатки, а має він їх близько десятих, прибиває Никифор на відвороті своїх малюнків, не раз кількакратно і то кілька різних печаток. Також на раніших малюнках, які вже навіть є у посіданні інших людей, якщо вони попадуться до його рук на хвилину, Никифор прибиває котрусь із своїх печаток. Так що неопечатаних його малюнків є досить мало. Печатки заступають йому, як людині, що не вміє писати, авторські підписи на творах та є наче їх ствердженням. Д-р А. Банах вияснює це також, як його охоронний засіб для відмежування себе від інших і підкреслення своєї важливості, як за допомогою крилатої краватки чи чорної пелерини. Він пише: «Никифор хоче, а навіть мусить підкреслювати вартість того, що робить. Висміюваний дітьми,

легковажений старшими, не добачений як мистець довкіллям, мусів збудувати для себе охоронну систему перед знищенням».²⁹ Знаємо, що Никифор прибивав свої печатки також на різних своїх ужиткових предметах, як от на постелі, простиралах, рушниках. У моєму посіданні є, м. ін., одна з книжок про нього, пера Анджея Банаха, на якій він при кінці 1950-их років прибив двічі чи тричі одну з своїх круглих безавтопортретних печаток та один раз малу подовгасту.

Для легшого продажу своїх малюнків, або й отримання милостині, Никифор користувався ще жебрачими листами. Було це не лише тоді, коли починалася його малярська кар'єра і він проживав у справді жебрацьких злиднях, але й пізніше, бо силою звички він продовжував жебрати ще частково майже до кінця 1950-их років. Жебрачі листи — написані на великому аркуші паперу тексти мовою українською або, найчастіше, польською, з проханням матеріальної допомоги йому: сироті, каліці, який малює образки і живе з їх продажу та з ласки добрих людей. Внизу на одному з кутів цього аркуша був вмальований Никифором або вліплений — мальований ним картоник, з зображенням церкви чи костьола та з молитовною постаттю єпископа в мітрі або святого. Це, в уявленні Никифора, мав бути символ милосердя та любови до ближніх. Весь аркуш був обліплений вузькою рамкою з кольорового паперу. Цього листа, мандруючи як продавець своїх образів, Никифор носив на видному місці, під склом у ґабльоті, що її часом також перевішував через плече. Тексти до цих листів писав Никифорові його добрий знайомий, лемко Мілянич, який, як грамотна людина, допомагав Никифорові. Він жив раніше при шляху, що веде з Криниці до Тилича, помер десь у половині 1950-их років.

Малюнки на жебрачих листах належать до найліпших Никифорових творів. Нарисовані вони звичайно старанно, своєю технікою майже мініатюрні. Чисті і звучні барвами, вони були для Никифора своєрідними рекламними плякатами. Таких листів він мав кількадесят, але не продав би їх нізащо в світі, і тільки випадково деяке, невеличке зрештою, число

²⁹ Там таки, стор. 57.

цих листів попало в руки організаторів його виставок та кількох колекціонерів. Кілька таких листів забрала йому польська міліція ще на початку 1950-их чи в кінці 1940-их років, затримавши його в околиці Нового Санча як бездомного жебрака. Про долю цих листів, які власне пізніш дісталися на його виставки, розказує досить детально д-р Банах у книжці «Пам'ятка з Криниці». Сьогодні цих листів не має і сам Никифор. Чимало з них знищилося, багато пропало без вісти, особливо ті, що мали українські тексти. Ніде їх тепер уже дістати не можна. Два такі листи, один з них з українським текстом, зберігає автор цих рядків у своїй колекції.

Малюючи багато років, Никифор доходив до щораз більшої прецизности, до щораз винахідливіших укладів і розв'язок, до щораз досконалішої реалізації малярської концепції. Хоч найбезпосереднішими лишилися його ранні твори, які зберігають велику творчу щирість і незвичайно ніжну та багату кольористику, але й характеристичні вони своєю гротесковістю, особливо у фігуральному рисунку, зумовленою певною незграбністю чи навіть своєрідною наче б безпорадністю. Ці особливі елементи, яких він не позбувся протягом багатьох творчих років, набирали своєрідної досконалости, навіть у своїй наївності, яка при тому зовсім не затрачувалася.

Звичайно, такі удосконалення у цього роду мистців пояснюють їхньою інтуїцією. Проте не все можна з неї виводити та нею пояснити. Розвиток таланту Никифора, його щораз нові кольористичні розв'язки, своєрідне орудування перспективою, у специфічних випадках гротесковий експресіонізм фігурального рисунку та пов'язане з ним почуття дотепу, врешті, майстерне орудування деякими композиційними укладами з підсвідомим вичуттям сьогоденних мистецьких напрямків — усе це вказує на щораз більшу та інтесивнішу участь малярської свідомости Никифора.

Устійнення хронології малюнків Никифора річ нелегка. На його творах, особливо раніших, немає дат, перипетії його приватного життя теж не дають ніяких вказівок. Єдиною допомогою залишаються його фотографії з власними творами, яких у нього було чимало, далі — розрізнення на основі роду паперів, на яких він малював, на основі роду вжива-

них ним фарб та мальованих ним циклів малюнків і ще на простеженні етапів його малярського розвитку, тобто на особливостях самої техніки малювання. Все це може дати тільки досить приблизний образ хронології. На зближеній до цієї основі Анджей Банах опрацював перегляд його творчих періодів.³⁰ До першого періоду належать великі багатотематичні акварелі, взором для яких були наші церковні іконостаси, які він малював на картонах. Сюди, мабуть, належать його незбережені олійні картини. До другого періоду належить кількадесят доволі великих фантастичних архітектурних композицій. Це більш-менш завершувалося б початком другої половини 1920-их років. У третьому періоді появляються його інтер'єри церков, мальовані переважно на фіолетних обкладинках зошитів, уживаних у криницькій школі ім. Уршулі Кохановської лише до 1928 року. З того часу походять теж деякі його пейзажі, малюнки церков та прерізнних релігійних сцен. Дальший період — це друга половина 1930-их років, доба «Аркад», — як називає її д-р Банах, — в яку Никифор малював знамениті драматичні безлюдні краєвиди, нутра лемківських хат з людьми і святими, гротескові постаті, різні архітектурні споруди та фантастичні будівлі, ікони, автопортрети; також чимало гірських пейзажів, міст з візіями накопичених поверхів дивних будівель та веж, церкви та костьоли, містерії з святими і різні релігійні композиції. Це один з найбагатших його періодів. П'ятий період — це роки німецької окупації і війни. Становить він часткове продовження попередніх періодів з їхніми темами і дає нові цикли криницьких і околичних вілл та пансіонів, невеличкі гірські панорами і зображення церков, костьолів та житлових домів. Тоді вже частіше появляється особа Никифора на пейзажних картинах. Шостий період, після 1945 року, характеристичний багатьма іконами, величини поштової листівки, або й меншими, мальованими головне на синьому тлі і досить часто на картониках цигаркових коробок. У сьомий період, добу кількакратних виселень Никифора з Лемківщини та його поворотних мандрівок, появляються голов-

³⁰ Nikifor — Matejko; Nikifor, mistrz z Krynicy.

ним чином невеликі міські пейзажі, залізничні двірці, тунелі і рейки, морські акварелі з часу його короткого перебування під Щеціном на Помор'ї. Восьмий період, з 1950-их років (перша половина), характеристичний наворотом до ранішої тематики фантастичних сцен із святими, до композиції з фігурами на пейзажному тлі, але в яснішому кольориті, ніж раніше. Це теж дуже вдалі Никифорові речі, збагачені досвідом та розбудовою творчих засобів. У цей період він малював також багато портретів, зображень святих та жанрових сцен.

Це з'ясоване за частковою допомогою класифікації д-ра Банаха і на основі власних студій Никифорової творчості. Але ще треба сказати про найновіший період, який почався більш-менш від 1963 або 1964 р., що його ще не охоплювала класифікація д-ра Банаха. Це був би дев'ятий період Никифорової творчості, який характеризується звуженням тематики і послабленою технічною досконалістю (усе це наслідок похилого вже віку, хвороби, послабленого зору і частково обезвладнених пальців майстра) і переходом його головним чином на техніку кольорового олівця, що йому при слабому здоров'ї дається легше, ніж акварельне малювання.

Як уже ми згадали, єдиною малярською «школою» Никифора була церква та візантійські традиції давньоукраїнського малярства лемківських церков. Це видно в першу чергу з його зображень святих з великими нерухомими очима, з плоскості більшості ікон, а навіть з архітектурних мотивів, де нерідко, як стверджує це д-р Банах, «будова зведена на склепінням на центральному пляні, баня у найпростішій формі на перстені з аркад. Ствердження цього є тим більш гідним розгляду, що такої справжньої базилики Никифор ніколи не бачив. Міг бачити її намальованою, на образі».³¹ Додамо від себе: очевидно, у рідній лемківській церкві.

Не тільки фронтальні пози Никифорових святих на його іконах виводяться з візантинізму давньоукраїнської ународненої ікони, але й лінійна контуровість його форм нагадують виразно старі українські галицькі ікони, особливо з

³¹ Pamiątka z Krynicy, стор. 89.

колишніх лемківських церков в околиці Нового Санча.³² Візантійська основна триособова ікона т. зв. Деезіс («Деїсус» з епістилія, триморфій з надвівтарного в'язання іконостасу) доволі часто повторюється в іконах Никифора. Інші ж тематичні ремінісценції — це Никифорова версія «Втечі до Єгипту» (у колекції проф. Ганни Рудзької-Цибісової), «Страшного суду», «Оздоровлення св. Лазаря», різні ікони святих, зокрема св. Миколая, а також кілька версій ікони Пантократора з типовим жестом благословення. Також давні його багатотематичні композиції виводяться з концепції іконостасу. Сам іконостас теж був не раз малярською і незвичайно цікавою темою Никифора. Нерідко вживав він у раніші періоди творчості іконової форми овального медальйона. Зрештою, майже всі жанрові сцени Никифора і різні композиції на теми світські, а передусім релігійні, не говорячи вже про більшість портретів та ікони, — «носять на собі незвичайно яскраве знамено донедавна живої на цих землях (тобто на Лемківщині — В. Л.) традиції візантійського малярства — єдиної традиції, вплив якої на Никифора є очевидним», як незвичайно влучно зауважив польський маляр і критик Ігнаци Вітц у книжці «Великі малярі аматори».³³ Це, зрештою, стверджують усі серйозніші автори, які будь-коли аналізували творчість майстра з Криниці.

На жаль, сьогодні, на останніх досі акварелях Никифора, «не багато чого діється, немає вже розповіді з того світу, немає тієї несподіванки»,³⁴ як це було раніше. Немає вже містерійних тем із святими, немає знаменитих сцен «Хрищення» чи «Йордану», сцен «Воскресіння» серед гір, немає знаменитих сцен з приходом Никифора до лемківських «хиж», немає святих з Никифором у човнах, на церковних подвір'ях, немає ніжних, барвистих ліричних заходів сонця над

³² Zofia Maślińska-Nowakowa, Ikony — Nikifor — Nowosielski. Katalog „Ikony, Nikifor, Nowosielski“, Stowarzyszenie Historyków Sztuki — Oddział w Krakowie, Kraków, czerwiec 1959.

³³ Стор. 145.

³⁴ Banach, *Historia o Nikiforze*, стор. 341.

верховиною, немає і каплиць у лісі при крутих стежках, що тікають у невідоме. Никифор малює лише маленькі вирізки пейзажу, невеличкі будинки чи церкви на звуженому пейзажному тлі або нескладні іконки, але й це все переважно не акварельними фарбами, а кольоровим олівцем.

Книга великого малярства Никифора вже, мабуть, закрита. Але воно — справді колись було. І таким залишилося.

Нью-Йорк, 15 вересня 1968

ІЛЮСТРАЦІЇ

Автопортрет перед школою

Никифора вітають у лемківській хаті

Іконостас з кількакратно повтореним автопортретом

Сон про славу

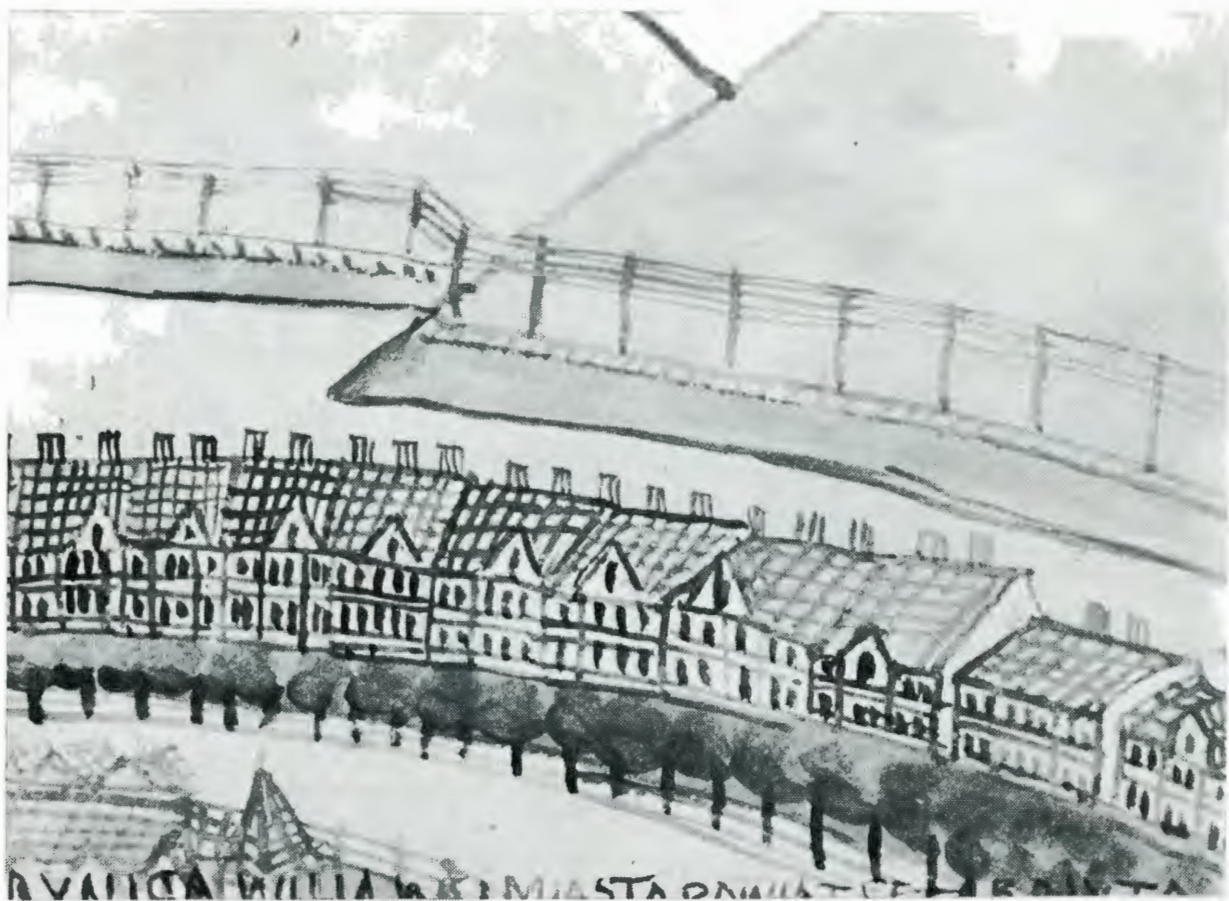
Автопортрет на тлі дому

Святі з Никифором у човні

Церковний інтер'єр з людьми

Мелянхолійний краєвид

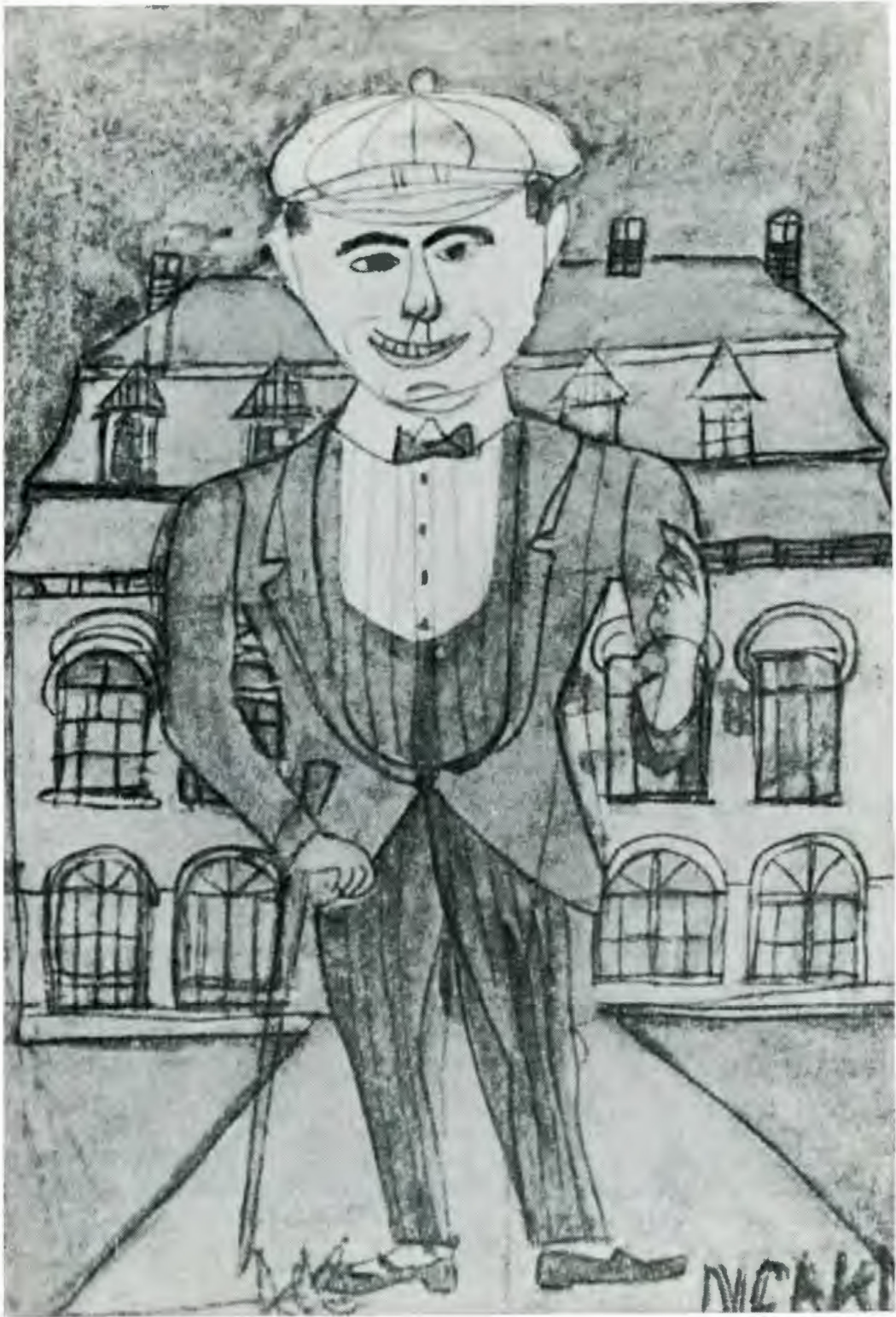
Панорама бескидського села

Фантастична архітектура

Йорданська візія

Ha prohodì

Стара църква

Архітектурний пейзаж

ПЕРЕЛІК ІЛЮСТРАЦІЙ

1. *Никифор* — фото з кінця 1950-их рр. (Фронтиспіс).
2. *Жебрачий лист* (Із збірки Вадима Лесича).
3. *Автопортрет перед школою* (Репродукція з каталога вистави українських малярів-самоуків у Львові 1938 р.; оригінал знаходиться тепер правдоподібно у зб. українського етнографічного музею у Львові).
4. *Никифора вітають у лемківській хаті* (Із зб. Вадима Лесича).
5. *Іконостас із кількакратно повтореним автопортретом* (Із зб. Музею в Новому Санчі; репр. з каталога ретроспективної вистави: *Nikifor*, Варшава, 1967).
6. *Сон про славу* (Із зб. Вадима Лесича).
7. *Автопортрет на тлі дому* — у кольорах (Із зб. Вадима Лесича).
8. *Святі з Никифором у човні* (Із зб. Вадима Лесича).
9. *Церковний інтер'єр з людьми* (Із зб. Вадима Лесича).
10. *Мелянхолійний краєвид* (Із зб. Вадима Лесича).
11. *Панорама бескидського села* — у кольорах (Із зб. Вадима Лесича).
12. *Фантастична архітектура* (Із зб. д-ра А. Банаха, Краків; репр. з книжки — *Roman Reinfuss: Malarstwo Ludowe*, Краків, 1962).
13. *Йорданська візія* (Із зб. Вадима Лесича).
14. *На проході* (Із зб. Етнографічного Музею у Варшаві; репр. з каталога ретроспективної виставки мистця: *Nikifor*, Варшава, 1967).
15. *Стара церква* (Із зб. Вадима Лесича).
16. *Архітектурний пейзаж* (Із зб. Вадима Лесича).

ПРИЖИТТЄВІ ВИСТАВИ НИКИФОРА

- 1932 ПАРИЖ, Галерія Marseille. Ближче невідоме число праць з колекції Романа Турина. Також ніде не можна знайти ближчих інформацій про цю виставу. Мала вона правдоподібно характер півприватної експозиції. Згадки про неї є тільки у статті В. Вітрука «Талант, що дивує світ» (журн. «Жовтен», ч. 5, Львів, 1968) та загальнониково у статті М. Самвеляна «Никифор з Криниці» («Молодь України», Київ, 9 серпня 1968).
- 1938 ЛЬВІВ, Вистава мистців самоуків. Заходом Асоціації Незалежних Українських Мистців (АНУМ) у Музеї НТШ. 105 праць Никифора з колекцій Ліни Федорович-Малицької та Романа Турина. Каталог. Червень-липень.
- 1949 ВАРШАВА, Вистава малярських праць Яна Никифора. Заходом Союзу Польських Мистців Пластиків у залі Товариства Архітектів. Кількадесять праць з кол. д-ра Анджея Банаха. Від 31. I до 8. II.
- КРАКІВ, Окружна вистава праць пластиків аматорів. Зах. Окружної Комісії Професійних Спілок у краківському Домі Культури. 20 праць з кол. д-ра А. Банаха. Вистава елімінаційна до загальнопольської вистави. У першому кварталі року.
- ВАРШАВА, I Загальнопольська вистава пластиків аматорів. Зах. Центральної Комісії Професійних Спілок у Народовому Музеї. 7 праць Никифора з кол. д-ра А. Банаха. Каталог. Від 1. V до 31. V.
- ПОЗНАНЬ, Вистава праць Никифора. Зах. Музею в Познані, Велькопольський Музей. Праці з кол. Єжи Вольфа. Від 7. V до 12. VI.
- СОПОТ, Вистава праць народного мистця Никифора. Зах. Організаційного Комітету II Фестивалю у павільйоні фестивалю. 100 праць з кол. д-ра А. Банаха. Каталог. Від 4. VI до 15. VII.

- 1956 ВАРШАВА, Вистава малярських праць Никифора. Зах. Центрального Бюра Мистецьких Вистав у залі Т-ва Архітектів. 153 праці. Каталог. Від 1. III до 20. III.
- ЛОНДОН, Вистава польського народного мистецтва. Зах. польського Міністерства Культури й Мистецтва у залах Королівського Товариства Малярів Акварелістів. 57 праць Никифора. Каталог. Від 3. V до 24. V.
- ЛЮБЛІН, Вистава пластиків аматорів і Никифора. Зах. люблінського відділу Союзу Польських Мистців Пластиків у залі Бюра Мистецьких Вистав. 24 праці Никифора. Каталог.
- 1957 ВАРШАВА, I Загальнопольська вистава праць пластиків — глухих. Зах. Польського Союзу Глухих у Історичному Музеї. 13 праць Никифора. Каталог. Від 1. VI до 30. VI.
- НОВА ГУТА, Вистава праць Никифора. 150 праць — акварель і рисунків. Від поч. червня до 15 липня.
- КРАКІВ, Вистава Т. Оцпки, Никифора, Г. Река, Г. Ястршебської. Зах. Т-ва Приятелів Красних Штук у Палаті Мистецтва. 64 праці Никифора. Каталог. Від 25. VIII до кінця вересня.
- РИМ, Міжнародна вистава мистецтва глухонімих. У Виставовій Палаті. 5 праць Никифора, за які він отримав срібну медаль. Каталог. Від 1. IX до 30. IX.
- 1958 КНОККЕ — ЛЕ-ЗОУТ, в рамках ЕКСПО-58, Міжнародна вистава наївних малярів. 2 праці Никифора. У міс. червні.
- ВАРШАВА, Малярство: Никифор, Т. Оцпка, П. Стольорж, П. Врубель. Різьба: Л. Кудла. Заходом Центрального Бюра Мистецьких Вистав у залі «Захента». 183 праці Никифора. Каталог. Від 31. VII до 31. VIII.
- ЩЕЦІН, Вибір із тієї ж самої збірної вистави. У Музеї Західного Помор'я. Той самий каталог, що у Варшаві. Від 21. IX до 20 X.
- БІДГОЩ, Вистава малярських праць Никифора. У Поморському Домі Мистецтва. Місяці — вересень і жовтень.
- 1959 КРАКІВ, Ікони — Никифор — Новосільський. Зах. Товариства Істориків Мистецтва у залі цього ж т-ва. 51 праць Никифора. Каталог. Від 1. VI до 30. VI.
- БЕОГРАД, Польські примітивні умільці. Заходом польського Центр. Бюра Мист. Вистав у павільйоні при вул. Массаріта. 117 праць Никифора. Каталог. Від 6. VII до 28. VII.

ЗАҐРЕБ, Та сама вистава, що в Београді. Ті ж самі праці Никифора. Той сам каталог. Весь міс. серпень.

КРИНИЦЯ, Вистава образів Никифора. У залах Народової Міськради. Біля 70 праць з кол. Народової Міськради в Кри-ниці. Від 20. VII до 24. VII.

(Така вистава повторювана щорічно з нагоди 22 липня. Не-залежно від тих вистав, час від часу відбуваються експо-зиції праць Никифора у Новому Домі Живця та в інших приміщеннях із колекції Дирекції Живця в Криниці).

ЛЮБЛІН, Вистава народного мистецтва. Зах. Люблінського Католицького Університету в залах цього ж університету з нагоди його 15-тиліття. 19 праць Никифора з кол. о. д-ра Вла-дислава Смолєня. Від поч. листопада до кінця грудня.

ПАРИЖ, Галерія Dina Vierny; Никифор — польський при-митив. 100 праць з кол. д-ра А. Банаха. У цій галерії було ще кілька вистав в наступних роках, але із значно меншим числом творів. Від 15. IV до 15. V.

АМСТЕРДАМ, Никифор. У Стеделік (Міському) Музеї. Твори Н. з кол. д-ра А. Банаха. Від 2. X до 26. X.

БРЮССЕЛЬ, Галерія La Prone. З кол. д-ра А. Банаха. Від 14. XI до 27. XI.

ЛЬЄЖ, Никифор. У приміщеннях Бельгійсько-Польського Дому. З кол. д-ра А. Банаха. Від 28. XI до 13. XII.

- 1960 ГАЇФА, Никифор. У Музеї Модерного Мистецтва. Ті самі праці, що на минулорічних виставках у Бельгії та Голляндії, з додатковими ще працями з кол. д-ра А. Банаха. Від 4. II до 18. II.

ЛЮБЛІН, Вистава праць Никифора. Зах. Т-ва Істориків Мистецтва у залах Любл. Католич. Університету. Праці з кол. о. д-ра Вл. Смолєня. Протягом місяця червня.

ПАРИЖ, Paintres de la Galerie. У Галерії Lambert. Ця галерія виставляла ще кількакратно у наступні роки праці Никифо-ра. Каталог. 24. VI до 17. X.

- 1961 ЗАКОПАНЕ, Вистава праць Никифора. У Татранському Му-зеї ім. Т. Халубінського. 50 праць із збірки Музею в Новому Санчі. Від 4. II до 1. III.

ВІДЕНЬ, Никифор. Galerie in der Biberstrasse. Заходом Т-ва Австрійсько-Польської Дружби. 65 праць з кол. А. і З. Цехом-ських. Каталог. Від 25. V до 30. VI.

БАДЕН-БАДЕН, Наївний образ світу. (Das naive Bild der Welt). Зах. Центр. Бюра Мист. Вистав у Варшаві. 16 праць Никифора. Каталог. Від 2. VII до 4. IX.

ФРАНКФУРТ над МАЙНОМ, Наївний образ світу. Зах. Центр. Бюра Мист. Вистав у Історичному Музеї. 16 праць Н. Каталог. Від 16. IX до 19. X.

ГАННОВЕР, Наївний образ світу. Зах. поль. Центр. Бюра Мист. Вистав у залі Kunstverein. 16 праць Н. Каталог. Від 29. X до 10. XII.

ЧІКАГО, Никифор. Contemporary Art Gallery. Каталог-проспект. Від 6. VII до 30. VII.

НОВИЙ САНЧ, Вистава образів Никифора. Організатори: Т-во Приятелів Красних Штук, Бюро Мистецьких Вистав у Кракові та Музей у Новому Санчі. У залах Центр. Бюра Мист. Вист. 154 праці з фондів Музею в Новому Санчі. Каталог. Від 21. VII до 10. IX.

ПАРИЖ, Ecole de Paris. Галерія Charpentier. 25 праць Никифора із збірок Музею в Новому Санчі, Етнографічного Музею в Кракові та Музею Народної Культури й Мистецтва у Варшаві. Каталог. Від поч. жовтня до кінця листопада.

ПАРИЖ, Noël Naïf (Різдво у наївних). Галерія De L'Institut, rue de la Seine. Кільканадцять праць Никифора. У грудні.

БАЗЕЛЬ, Малярі — самоуки. ((Laienmaler). У Промисловому Музеї. Протягом грудня.

БРАЗИЛІЯ, Вистава: народні традиції у наївному мистецтві. Кілька останніх місяців (правдоподібно два) року. Кілька Никифорових праць.

1962 ТАРНІВ, Вистава праць Никифора. У місцевому музеї. 74 праці з фондів Музею в Новому Санчі. Протягом березня.

ЧІКАГО, Вистава праць мистців з різних країн. У Gres Gallery. Каталог типу складаного проспекту. Кілька праць Никифора. Від 22. X до 12. XI.

СТАРИЙ САНЧ, Вистава праць Никифора. У Домі на Долках. Праці з фондів Музею в Новому Санчі. Правдоподібно в жовтні або в листопаді.

ЛЮБЛІН, Вистава: Никифор з Криниці. У Малій Галерії Мистецтва. 60 праць. Запрошення з 1 репродукцією. Від 1. XII до 15. XII.

- 1964 ШАМОТУЛИ, Вистава праць Никифора. У Музеї Шамотульської Землі. 40 праць із фондів Музею в Новому Санчі. Протягом лютого.
- ПОЗНАНЬ, Вистава праць Никифора. У виставових залах Палацу Культури. 39 праць. Від 10. IV до 29. IV.
- ОЛЬКУШ, Вистава малярства Никифора. У залі каварні «Безальдар». Протягом травня.
- ПОЗНАНЬ, Вистава праць Никифора. У залі Клубу КМПіК'у. 72 праці Н. Від 1. VII до 14. VII.
- ЗАЛЬЦБУРГ, Наївне малярство з восьми європейських країн. 6 праць Никифора. Місяці липень і серпень.
- ЛІНЦ, Наївне малярство з восьми європейських країн. 6 праць Никифора. Neue Galerie der Stadt Linz. Каталог. Від 17. XII до 24. I. 1965.
- СОПОТ, Вистава малярства Никифора Криницького. У рамках XVII Фестивалю Пластичного Мистецтва, у залі Павільйонів Мистецьких Вистав. 122 праці Никифора. Каталог. Від 8. VIII до 11. X.
- ПАРИЖ, Світ наївних (Le monde des naïfs). У Національному Музеї Модерного Мистецтва під патронатом Французької Асоціації Мистецької Акції та Міжнародної Ради Музеїв. 20 праць Никифора. Каталог з передмовою директора цього музею Жана Кассу та із статтями директора Музею Бойманс-ван Бойнінген у Роттердамі І. З. Еббінге Вуббен та редактора журн. «Югославія» в Београді, мистецтвознавця Ото Бігалі-Меріна, з понад десятима репродукціями виставлених праць Никифора, з колекції Діни Верни в Парижі. Від 15. X до 6. XII.
- КЕЛЬН, Никифор. Галерія Цвірн. Протягом листопада.
- РОТТЕРДАМ, Вистава наївного малярства п. з. De Lusthof der Naieven. Біля 10 праць Никифора. (Точних даних не вдалося здобути).
- 1965 КАПФЕНБЕРГ (Австрія), Наївне малярство з восьми європейських країн. У залі Культурамт'у. 6 праць Никифора. Каталог (з вист. в Лінці). Від 4. II до 15. II.
- КЕЛЬЦЕ, Вистава праць Никифора. У Клубі Хеміпластика, раніше «Руно». 50 праць з кол. Вл. Костерського. Кілька місяців пізніш відбулася в цій самій залі вистава кільканадцяти праць Никифора із колекції В. Копали. Каталог. Від 2. V до 31. VI.

НЬЮ-ЙОРК, Експозиція малюнків українського маляра Никифора з Криниці. У Музеї-Архіві Української Вільної Академії Наук у ЗДА. 43 праці з колекцій Степана Пельца, Вадима Лесича і Ярослава Клима. На відкритті вистави доповідь про Никифора — Вадима Лесича. Від 23. V до 12. VI. ЧІКАГО, Сучасне українське мистецтво (збірна вистава 15 сучасних українських малярів). Зах. Української Студентської Громади в Чікаго. Кілька праць Никифора з кол. Богдана і Зені Ковальських у Чікаго. У червні.

ВАРШАВА, Інакші — від Никифора до Гловацької. Зах. Робітні Дослідів над Непрофесійним Мистецтвом при Інституті Мистецтва Польської Академії Наук та Ценр. Бюра Мист. Вистав у залі «Захента». 25 акварель та рисунки і нотатник Никифора. Каталог. Від 9. VII до 30. VII.

МУШИНА, Вистава праць Никифора. У залі Клубу «Рух». Протягом міс. липня.

САО ПАОЛЬО, VIII Бієннале в Сао Паольо (VIII Bienal de Sao Paulo). У Музеї Модерного Мистецтва. 20 праць Никифора. Каталог. Від 4. IX до кін. жовтня.

1966 НАНТ, Наївні малярі. Галерія Аргос. Кілька праць Никифора. Протягом березня.

НЬЮ-ЙОРК, Міжнародне мистецтво наївних (International Naive Art). Галерія La Boetie. Біля 20 Никифорових праць. Каталог — складанка. Від 1. III до 31. III.

СЛУПСЬК, Вистава праць Никифора. Музей Середущого Помор'я. У липні.

КОШАЛІН, Вистава праць Никифора. У залі Дому Культури. Від 20. VII до 30. VII.

НОВИЙ САНЧ, Вистава праць Никифора. Місцевий Музей. Від 23. VII до 1. IX.

БРАТИСЛАВА, I Трієнале наївного мистецтва (I Triennale in-sitneho umenia). У Словацькій Національній Галерії. 5 праць Никифора. Каталог. Від 26. VIII до 1. IX.

СТОКГОЛЬМ, Вистава праць Никифора. 6 вистав у 6 приміщеннях Мистецького Об'єднання у різних ділянках Стокгольму. Заходом Стокгольмського і Гегерстенського Мистецького Товариства та Відділу Культури Управи Міста Стокгольму. 107 праць Никифора. Каталог. Вистави відбувалися у кожній ділянці біля 10 днів, разом від 5. IX до 10. XII.

1967 КРИНИЦЯ, Вистава праць Никифора. У рамках «Зимових Днів Криниці». У лютому і березні.

КЕЛЬН, Наївне малярство. Галерія Гмуржинська (Galerie Gmurzyńska). 24 праці Никифора. Каталог. Від 21. IV до 18. V.

ВАРШАВА, Никифор, ретроспективна вистава творчости. Зах. Центр. Бюра Мист. Вистав у залах «Захента». 290 праць — акварель і рисунків кольоровим олівцем. Упорядник вистави: доцент д-р Єжи Занозінський, куратор Галерії Сучасного Мистецтва в Народовому Музеї у Варшаві. Експоновані праці Н. — з колекцій 6 польських музеїв та 27 приватних колекторів. Каталог з багатьма репродукціями, з 2 статтями (д-ра Є. Занозінського і д-ра А. Банаха) та багатьма матеріалами до бібліографії та вистав Никифора. Це досі найбільша і найповніша вистава праць Никифора. Відбувалася протягом усього червня.

НЬЮ-ЙОРК, Никифор. Галерія Бодлі (Bodley Gallery). Понад 100 праць з кол. Еви і Волтера Пейп, мол. з Нью-Йорку; вистава влаштована при співпраці п. Еви Пейп. Каталог — складанка. Від 28. XI до 16. XII.

1968 НЬЮ-ЙОРК, 3 щорічна вистава наївного мистецтва (3rd Annual International Naive Art). Галерія La Boetie. Біля 10 праць Никифора. Каталог — складанка. Від 16. I до 10. II.

ФІЛЯДЕЛЬФІЯ, Лемківщина та її мистецтво. У залах Дому Української Мистецької Студії. 3 праці Никифора. Від 27. IV до 12. V.

ЛЬВІВ, Виставка художника-самоука Никифора. У залі Будинку Архітектів. 35 праць криницького майстра, також репродукції і література. У травні і червні.

ШОРТ ГИЛЛС (Стейт Нью-Джерсі), Вистава Українського Мистецтва. Заходом Ньюаркського Відділу Союзу Українок Америки у залі Американського Центру Торговлі. Кілька праць Никифора, з прив. колекції. Вистава тривала тільки один день (згідно з проголошеним пляном вистави) 25 травня.

КИЇВ, Виставка художника-самоука Никифора. У залі республіканського Будинку Літераторів. Ті самі праці, що були у травні-червні ц. р. виставлені у Львові; також ті самі — література й репродукції. У серпні і вересні.

ВИКОРИСТАНА ДЛЯ ПРАЦІ ЛІТЕРАТУРА

- 1938 Каталог вистаби мистців-самоуків, Асоціація незалежних українських мистців (АНУМ), Львів.
Виставка мистців-самоуків (кілька рефлексій), «Українське юнацтво», Львів, ч. 63—64.
Wolff, J. Malarze naiwnego realizmu w Polsce, Nikifor, „Arkady“, Warszawa, Nr. 3.
- 1947 *Gałczyński, K. I.* Dramat w tunelu, „Przekrój“, Kraków. Nr. 113.
- 1948 *Banach, A.* Matejko z Krynicy, „Dziennik Literacki“, Kraków, Nr. 20.
- 1949 *Banach, A.* Nikifor, „Przekrój“, Kraków, Nr. 219.
- 1955 *Banach, A.* Nikifor — Matejko, maluje obrazy, pamiątki z Krynicy, „Polska Sztuka Ludowa“, Warszawa, Nr. 3.
Kydryński, J. O Nikiforze, „Przekrój“, Kraków, Nr. 538.
- 1956 *Jackowski, A.* Refleksie po wystawie sztuki ludowej w Londynie, „Polska Sztuka Ludowa“, Warszawa, Nr. 6.
- 1957 *Пецух Г.* Митець Никифор, «Наше слово», Варшава, ч. 40 і 41.
Banach, A. Nikifor, mistrz z Krynicy, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- 1958 *Оберський, Б.* Никифор на виставці в Варшаві, «Наша культура», Варшава, ч. 5.
Стебельський, Б. Мистець Никифор (майстер українського примітивного мистецтва), «Гомін України», Торонто, 1 лютого.
Стебельський, Б. Лемківський маляр Никифор, «Лемківські вісті», Торонто, ч. 5.
Courthion, P. Art indépendant, Editions Albin Michel, Paris.
- 1959 Никифор Дровняк, «Карпаторуский календарь Лемко-союза на год 1959», Йонкерс.
Banach, A. Pamiątka z Krynicy, Wydawnictwo Literackie, Kraków
Bihalji-Merin, O. Das naive Bild der Welt, Du Mont — Schauberg, Köln.
Bihalji-Merin, O. Les peintres naïfs, Du Mont, Paris.

- 1960 *Волинець О.* Никифор — український маляр з Криниці, «Наша культура», Варшава, ч. 9.
Шах, С. Між Сяном і Дунайцем, «Християнський Голос», Мюнхен.
- 1961 *Гніздовський, Я.* Никифор, «Сучасність», Мюнхен, ч. 2.
Bihalji-Merin, O. Modern Primitives — Masters of Naive Painting, Abrams Inc., New York.
- 1962 *Reinfuss, R.* Malarstwo ludowe, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- 1963 *Голіят, Р.* Примітивний маляр з Криниці, «Свобода», Джерсі-Сіті, ч. 69.
Oseka, A. Nikifor, „Poland”, Warsaw, No. 1 (також мовами: польською, французькою, німецькою, еспанською і шведською).
- 1964 *І. К. Лемко* Никифор на екранах телевізорів, «Наше слово», Варшава, ч. 62.
Максимович, В. Никифор, «Наше слово», Варшава, 30 серпня.
Art naïf, Editions Marocaines et Internationales, Rabat.
Jakowsky, A. Eros du Dimanche, Editions J. J. Pauvert, Paris.
Le Monde des Naïfs, Musée National d'Art Moderne, Paris.
Witz, I. Wielcy malarze amatorzy, Wydawnictwo Związkowe CRZZ, Warszawa.
- 1965 *З Божої ласки* маляр, «Лемківський календар на 1965 рік», Торонто — Пассейк.
М-ич, В. Інші, від Никифора до Гловацької, «Наше слово», Варшава, 25 липня.
Пельц, С. Никифор Дровняк — лемківський Матейко, «Християнський голос», Мюнхен, січень.
Т. І. Про маляра Никифора з Криниці, «Свобода», Джерсі-Сіті, ч. 135.
Чагар, К. Ще про маляра Никифора з Криниці, «Лемківські вісті», Торонто, ч. 8.
- 1966 *Лесич, В.* З мистецького нотатника — Никифор в американській галерії, «Листи до приятелів». Нью-Йорк, ч. 3—4.
Лесич, В. Про автентичність і неавтентичність творів Никифора, «Свобода», Джерсі-Сіті, ч. 10.
Л., В. Никифор — маляр з Божої ласки, «Календар-альманах „Нового шляху’», Вінніпег.
М. Ю. Дещо про музей і Никифора, «Наше слово», Варшава, ч. 46.
Banach, E. & A. Historia o Nikiforze, Wydawnictwo Literackie Kraków.

Bihalji-Merin, O. Stretnutie naivnych umelcov sveta v Bratislave, 1. Triennale Insitneho Umenia (Katalog), Bratislava.

Hellman, G. Nikifor, Hagerstens Konstforening — katalog, Stockholm, den 5 september.

- 1967 *Красовський, І.* Маляр Никифор з Криниці, «Народна творчість та етнографія», Київ, ч. 3.

Banach, A. Twórczość magiczna Nikifora. Katalog „Nikifor”, Centralne Biuro Wystaw Artystycznych, Warszawa, „Zachęta”, czerwiec.

Jakowsky, A. Peintres naïfs (текст трьома мовами — англійською, французькою, німецькою), Basilius Presse, Basel; Universe Books, New York, 1967.

Mahlow, D. Naive Malerei — Ölbilder und Aquarelle, Naive Malerei — Der Katalog, Köln.

Zanoziński, J. Nikifor, Katalog „Nikifor”, Centralne Biuro Wystaw Artystycznych, Warszawa „Zachęta”, czerwiec.

Zanoziński, J. Nikifor i naiwni, „Polska”, Warszawa, Nr. 11. — (також мовами: англійською, французькою, німецькою еспанською і шведською).

- 1968 *Вітрук, В.* Талант, що дивує світ, «Жовтень», Львів, ч. 5. Мовою барв і різця, «Вітчизна», Київ, ч. 9.

Повстенко, О. Лемківщина та її мистецтво, «Свобода», Джерсі-Сіті, ч. 108 і 109.

Самвелян, М. Никифор з Криниці, «Молодь України», Київ, 9 серпня.

ВАЖЛИВІШІ ЗАГАЛЬНІ МИСТЕЦТВОЗНАВЧІ КНИЖКИ, ДЕ ПРО НИКИФОРА Є ОКРЕМІ УСТУПИ АБО ЗГАДКИ:

Історія Українського Мистецтва, Академії Наук УРСР, Київ, 1967, том V, стор. 409 і 451.

Historia Sztuki Polskiej, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1965, tom 3, стор. 459.

Mieczysław Wallis: Autoportrety artystów polskich, W-wo Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1966, стор. 225—227.

Gaston Diehl: The Moderns — A Treasury of Painting Throughout the World, Translated from the French by Eduard Lucie-Smith, Crown Publishers, New York (без року видання, дата закінчення праці — 3-го травня 1961).

Neue Kunst nach 1945, Malerei; Verlag M. Du Mont, Schauberg, Köln 1961 (також мовами: англійською, французькою та італійською).

,

,

..

ENGLISH RESUMÉ

Nikifor of Krynica, the subject of this monograph by Mr. Wadym Lesytch, a prominent Ukrainian emigré poet and art critic, was born at the turn of this century (in 1895) in Krynica, a resort village in the Lemkian region known in Ukrainian as Lemkivshchyna. This south-westernmost part of ethnographic Ukrainian lands lies beyond the borders of the Ukrainian Soviet Socialist Republic, within the state boundaries of the Polish People's Republic. Before the end of World War I, this territory, together with all of Western Ukraine, belonged to the Austro-Hungarian Empire.

Nikifor was the son of Eudokia Drowniak, a local deaf-mute Lemkian beggar woman and part-time farm laborer (the Lemkians are one of several Carpathian Ukrainian ethnic groups; two other groups are the Boikians and the Hutsuls) and of an unknown father. He too was almost deaf-mute and illiterate. He subsisted for the most part on alms and from the sale of his very strange paintings so unlike any others. But in spite of this, he lived to become famous throughout the world as one of the best self-taught artists of naïve realism.

Nikifor the painter was discovered at the beginning of the 1930s by Roman Turyn, a Ukrainian artist from Lviv (Lvov). The first important article about him, to a great extent unsurpassed to this day, was written in 1938 for the Warsaw art journal *Arkady* by the Polish artist and critic, Jerzy Wolff, after the latter saw some of Nikifor's paintings brought to Paris by Roman Turyn. Nikifor's works were exhibited for the first time in Lviv at the Exhibition of Ukrainian Self-Taught Artists in June 1938, where 105 of his watercolors were shown.

After World War II, when the Lemkian region, including Nikifor's native Krynica, became part of the Polish People's Republic, many Lemkians moved to the Ukrainian Soviet Socialist Republic. Nikifor, like a number of his countrymen, did not choose to leave his native highlands. At the end of the 1940s the Polish government resettled the remaining Lemkians in Silesia and Pomerania, former German lands which had been annexed by Poland. Nikifor was forced to resettle with the rest. But in spite of repeated removal to these lands, he always returned home, for the most part on foot.

At about this time the artist met Dr. Andrzej Banach who became a great admirer of his paintings and an exceptionally discriminating authority on them. It was due mainly to his efforts that Nikifor was finally permitted to remain in his native Lemkian land. Dr. Banach was also the initiator and organizer of many exhibits of Nikifor's works in Polish and European cities (London, Paris, Rome, Amsterdam, Frankfurt-on-Main, Stockholm, and others), as well as in the museums of Sao Paulo in Brazil and Haifa in Israel. These exhibitions consolidated Nikifor's fame, especially his participation in the „Le monde des naïfs” exhibition at the Museum of Modern Art in Paris in 1964 and in several other European museums. Dr. Banach also wrote several books in Polish about Nikifor. On the whole, many articles, reviews of his exhibitions, and commentaries on his work written in many languages by world famous authorities on naïve art (Oto Bihalji-Merin, Anatole Jakovsky, Jerzy Zanozinski, Roman Reinfuss, Ignacy Witz, and others) appeared at this time. Several films and a scenario for Polish television were made of his life. He became the subject of poems and songs (in Ukrainian as well as in Polish).

In 1965 Nikifor's works were exhibited by the Free Ukrainian Academy of Arts and Sciences in New York, accompanied by a critique of his painting delivered at the opening ceremonies by the author of this monograph. Near the end of the artist's life (1967), his works were shown in a large retrospective exhibition in the most representative gallery of the capital of the country in which he spent his life and died — in Warsaw. And finally, shortly before Nikifor's death, in the summer of 1968, an individual exhibition of his works was organized in the capital of Ukraine, Kiev, and in the same Ukrainian city where his first exhibition had been held 30 years before — Lviv.

Nikifor died on October 10, 1968 in a sanatorium in Folusz (Poland) of tuberculosis which he had contracted in the post-war years, the most difficult period of his life. A Ukrainian priest participated among others in the burial ceremonies in his native Krynica.

Because Nikifor lived on the territory of the Polish People's Republic and because since the beginning of the 1950s his works were exhibited mostly under the auspices of Polish art organizations and institutions, he was often represented as a Polish naïve artist, in spite of the fact that he was Ukrainian by birth and conscience and that his work reflects, if it does so at all, only the influences of ancient Ukrainian (or as it was once also known — Ruthenian) church art with its Byzantine roots. Aside from this, his paintings are unusually original and unique.

Nikifor's aquarelles and gouaches are characterized by a masterly and refined coloristic sensitivity and subtlety and by a *sui generis* style-

conscious perception of his epoch, which is highly unusual for self-taught naïve artists. His best works display great imagination and artistic inventiveness expressed with sincerity and the almost child-like naïvete of the exceptional artist. Each of his works is like a new discovery. Each depiction of a person (human or divine), situation, or even object is like an apparition from another world, each and every time seen as if through the eyes of a child who is discovering the surrounding world for himself for the first time through the prism of his childish mythology.

Although Nikifor's painting sometimes appears awkward and very unconventional, a deep current of true poetry flows through all of his art. Victory is always on poetry's side. Small wonder then, that the first and most to be captivated by Nikifor's art were poets and artists. What appealed to them most in Nikifor's color poems (as the author of this monograph calls them) was their profound truthfulness, sincere directness, and their projection of phantasies from the boundary between dreams and reality. They were amazed and fascinated by Nikifor's monumentality so convincingly depicted on the truly miniature scraps of paper or cardboard.

Today Nikifor's works painted on these miserable slips of paper, now properly framed, adorn the celebrated walls of several of the world's museums and galleries. They evoke a sincere and merited admiration for the miracle of art created by this semi deaf-mute, illiterate, highly gifted self-taught Ukrainian peasant artist from Krynica.

The Publishers

ЗМІСТ

Вступ	5
Никифора перемога	7
Містифікації і спростування	9
Де і як виростав Никифор	11
Перші успіхи і війна	17
Доля Никифора в Народній Польщі	20
Никифорове малярство	25
Ілюстрації	41
Перелік ілюстрацій	57
Прижиттєві вистави Никифора	58
Використана для праці література	65
Резюме англійською мовою — від Видавництва	69

